

ЛЕОНІД ПОЛТАВА

ЕНЕЇДА

МОДЕРНА

АЛБГО

ДИВНІ ПРИГОДИ ЧЕНЦЯ
ГРИГОРІЯ ЧУДОТВОРЦЯ
ЯКИЙ НА УКРАЇНІ ЩО-
ЗОО ЛІТ ВОСКРЕСАЄ

ЕНЕЇДА МОДЕРНА

LEONID POLTAWA

THE MODERN AENEID

BEING THE
STRANGE ADVENTURES OF HRYHORY THE MONK,
WORKER OF MIRACLES, WHO RETURNS TO LIFE
IN UKRAINE EVERY 300 YEARS

ЛЕОНІД ПОЛТАВА

ЕНЕЇДА МОДЕРНА

АЛЬБО
ДИВНІ ПРИГОДИ ЧЕНЦЯ ГРИГОРІЯ
ЧУДОТВОРЦЯ, ЯКИЙ ЩО ТРИСТА ЛІТ
НА УКРАЇНІ ВОСКРЕСАЄ

ПОЕМА-ЕПОПЕЯ

diasporiana.org.ua

PUBLISHED BY UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.
LONDON 1955

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
ЛОНДОН 1955

У МАНДРАХ ПО РІДНІЙ ТРОЇ (Передмова)

Захід!.. Європа!.. Західня література!.. Мистецтво!.. Західне виховання!.. — це вигуки, що сьогодні вирують у нашому житті, що не сходять з наших уст і сторінок нашої преси.

Схід!.. Орієнте!.. Східня ментальність!.. Східне убожество!.. — це, з другого боку, такі самі бездушні вигуки, що нічого конкретного не говорять, як і перші.

Ні одне, ні друге нічого конкретного не визначають, за винятком абстрактних сторін світу.

Захід, Європа — це народи, їх духова і матеріальна культура, їх проблеми життя, їх зацікавлення, їх світосприймання.

Схід — це ті ж самі проблеми.

Є, однак, деяка різниця між ними.

Маємо на думці тільки нас, українців, а не неозначених «людей зі Сходу»: чи не надто багато ми присвячуємо уваги народам Західньої Європи — і губимося в наших власних проблемах? Без усякого сумніву, внутрішнє задоволення на нашому боці, бо ми таки можемо, керуючись своїм світосприйманням і своїм світовідчуванням, сказати дещо конкретне про кожний нарід та його зацікавлення.

Вони, — маємо на гадці поодинокі західноєвропейські народи, — вигідні егоїсти, які товчуться у власному середовищі, настільки ліниві, що не мають сили скоректувати своїх думок і знань; що потапають у примітивізмі ХХ-го віку, значно більшим, ніж у їх попередників у минулому.

»А що ж ви хочете? — переконував мене один із наших «східньо-західняків», який вже на всі груди вдих-

Обкладинка та ілюстрації
Андрія Сологуба

»Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять«

Іван Котляревський
»Енеїда«

Всі права застережені

З друкарні Української Видавничої Спільки в Лондоні

Printed by Ukrainian Publishers Ltd.,
237, Liverpool Rd., London, N. 1. Tel. NORth 1828

нув західнього невігластва, — щоб старий західньоєвропейський вчений удруге засідав за книги та вивчав наші проблеми?»

«А чому ж, — питаємо, — такий вчений має бути для нас світилом?»

«Минаймо, минаймо, лукава пам'яте, — це зло! Не тривожмо недостойною гадкою нашого серця. Звернімся до того, що світле й тихе, як наш український вечір осінній!» (за Т. Шевченком).

Хоч дуже помилково, але нам, молодому українському поколінню, здається, що ми найрозумніші, що наше життя і наша боротьба, що наші думки й наші відчуття є єдино правильні, що все наше минуле не варте «навіть торби січки».

Ми... «славних прадідів великих — онуки погані!» (Т. Шевченко).

Вчилися, свого часу, в народів Західньої Європи наші прадіди. Та як розумно вчилися!

Духове життя слов'янських народів (зокрема наше, українське — Д. Б.) розвивалося під значним впливом західньоєвропейського. Але це не було просте запозичування ідей і настроїв. Ці ідеї і настрої вибиралися з величезного джерела європейських духових напрямків, а запозичене перетворювалось і переформовувалося так, що часто запозички тяжко пізнати — такі зміни робили ми в запозиченому. Деякі запозички викликали в нас власну творчість, що була відповіддю Заходові! (за проф. Д. Чижевським).

Це було й поправно, і природно.

Письменство Київської Держави — перекладне, але скільки в нім українського духу, як скоро наші письменники закинули чуже, перетопили сприйняте і звернулися до надрів власного життя і власних потреб! Митрополит Іларіон, Клим Смолятич, Кирило Турівський, св. Теодосій Печерський, Яків Мних, літописець Нестор, Данило Паломник, князь Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, автор «Слова про Ігорів полк»... — це лиш світила на-

шого героїчного минулого. Не героїчне минуле народжувало героїв, а герої народжували героїчне минуле!

Наш гуманізм, реформація — які вони відмінні, хоч і запозичені в народів Західньої Європи. Наші братства, школи, Києво-Могилянська Академія... — це пересаджування «західніх» зразків на наш ґрунт, але яке розумне пересаджування!

Романтизм, месіянїзм — це наш Шевченко, наші Кирило-Методіївці!

Чи можна про це все говорити, як про сліпе й бездушне наслідування, копіювання чужих взірців? А наша критика часом так говорить.

* * *

«Історія минулого Європи — дуже цікава, сучасність — нікчемна!»

(Панько Куліш)

Європейська, сказати б, велич — це не винахід наших днів. Це стара казка, якій вірили довгий час і Куліш, і Драгоманов та інші. Різниця між ними і нами таки дуже велика, зокрема коли взяти Куліша. Сам він говорить:

«Шукав я правди по світах широких,
Коло престолів золотих, високих,
Та бачу, що шкода її шукати,
Крім своєї взброєної хати!»

Він блукав довго крутими шляхами, щоб остаточно дійти до великої правди: «Історія минулого Європи — дуже цікава, сучасність — нікчемна! Шлях по Європі — це безмежна вулиця. Мало ладу в ній! Ми повернулися в Україну, ліпше якої для «хахла» нічого не видумати!»

А ми премося знову на чужину шукати доброго добра! (за Т. Шевченком).

Проблеми великої літератури!.. Велика європейська література!.. Всесвітня література!.. — це софізми, що

непокоять наші уми. Це вмовлювання, самообман, бо так про себе не думають навіть самі «європейці»! Це фальшивий витвір нашої безкритичності, неоправданого почуття меншевартості, це правдиве наше «просвітянство», ідолопоклонство, навіть «хахляцтво»!

Проблем до великої літератури треба шукати в нас, а не в Західній Європі, бо тут їх немає, а якщо і є, то вони відповідають її духові і ментальності. Велику літературу не творять запозички, бо вони з'їдають власну мудрість. Її творять великі письменники, поети, драматурги — кожен на своєму національному ґрунті.

Європейськість чи універсальність письменницьких творів полягає не в тім, що про них будуть говорити в Західній Європі чи у світі, а в ідеях, що їх такі твори пропагують. Не все є європейське, не все універсальне, що створив дух у Західній Європі чи у світі.

Як часто не можна сказати про європейськість чи універсальність тих письменників, про яких пишуть і говорять в Західній Європі й у світі, — бо це ще не є критерій вселюдських ідеалів: правди, добра і краси.

В розшукуванні великих проблем для великої літератури Віктор Бер пропонував, щоб «сучасний письменник (ми розуміємо — наш письменник, — Д. Б.) народжувався з готовою манерою та публіцистичною тематикою». Не погано було б, але в світі відоме переконання, що раб родить раба. Найбільші Божі скарби, найбільші природні обдарування можна запропастити, як це зробив Євангельський наймит, коли їх не використати розумно.

Говорять, що «поети народжуються». Але практично, — не всі, які народились поетами — ними були, бо зійшли на шлях віршомазства, а це означає, що в них був талант, а не було проблем.

Шукати джерел та надхнення для нашої літератури в сьгоднішній Європі нам немає потреби. Європа давно закінчила свою героїку. Самі європейці визнають за собою духову декаденцію, поворот до примітивізму, самі вони шукають (і то ще добре, коли шукають!) здорового дже-

рела для свого духового відродження. Коли існує такий стан, — а він існує, — то чим вони можуть допомогти нам? Уважаємо, що ми навіть у щасливішому положенні, бо маємо ще мету життя — боротися; у нас ще не вмер героїзм, — це проблеми нашого життя і проблеми нашої літератури.

Можуть нас назвати «могіканами передпотопоного клерикалізму, репрезентантами провінціальної суспільності, для якої вершком творчості будуть оповідання з різними моральними напучуваннями, добрими прикладами і дешевим героїзмом» (Б. Данчицький), але це недомагання сучасної зматеріалізованої людини, яка вже не відрізняє добра від зла, морального від неморального, впадаючи в крайності.

Ми дуже далекі від того, щоб робити поворот до часів наших «піворізів», але рівночасно не бачимо потреби «проти рожна пертисся» (І. Франко) в пустар Західньої Європи.

Це не «розливні сльози плиткої гістерії», а наша трагедія, що маємо багато майстрів слова і в прозі, і в поезії, але не маємо високовартісних творів, творів літературних. Відчувається, що проза стає у нас немодною, а поетів хоча маємо дуже багато, та тільки де-не-де можна натрапити на поетичну перлину.

Решта — «великих слів велика сила»...

Чужі недогарки, особиста екзотика, якої нормальна людина не розуміє. Під нормальною людиною хочемо розуміти людину без спеціального підготування розуміти сьгоднішню поезію, і не лише розуміти, а й сприймати поетичне слово душею, для неї ж існує поезія, яку сама людська душа створила.

«Мистецтво — для мистецтва, поезія — для мистецтва, для тих, хто її розуміють», — пояснив мені один із поетів.

Іншими словами — не для світу цього.

А наслідки?

Наші поети не тільки «сидять без хліба», а самі себе читають, нарікаючи, що ні для кого писати. Це стан не-

природний, коли »Божого посланця, якого устами промовляє до людей Бог, голосить людям Божу правду« (проф. Л. Білецький) — люди не приймають і не слухають. Та, на жаль, це спостерігаємо сьогодні: люди його не розуміють, а часом — не мають чого розуміти.

Наслідки сумні. Поезії тяжко опублікувати. Цей громадський обов'язок часто (і не тільки в нас, а й серед чужинців) перебирають на себе приятелі чи прихильники поетів.

Сьогоднішня поезія, — за малими винятками, — це вже така дрібна монета, що на меншу змінити її не можна, але не можна з неї створити і великої дорогоцінної скарбниці, бо вже сам дріб її мусить обезцінювати велич скарбниці.

Дай, Боже, щоб це був тільки переходовий час декаденції, а не повернення до примітивізму, як думає тепер багато поважних людей в західноєвропейських країнах. Вони вірять, що цей час духової порожнечі повинен породити генія, який вкаже нові шляхи у всіх родах мистецтва...

Нас не цікавить універсальний геній, бо не віримо в людську універсальність. Нас цікавить наш геній, наш добрий дух, який надхнув би нас нашими рідними, конструктивними, традиційними ідеями, що не були б противні Богові, що були б у згоді із вселюдськими ідеалами добра, краси і правди; щоб ми, а не хтось інший, були світлим прикладом »во язиці«.

Покищо — очікуймо творчо, відповідно відносячись до старих традицій і пам'ятаючи, що західноєвропейські пастарі також чекають свого пророка.

В 1887 році бельгієць проф. Енс, у вступі до перекладу Шевченкової »Катерини« писав: »Тепер поети роблять (роблять, а не творять — Д. Б.) чудові стихи, обточують їх, як клейнод — тільки поезія стає все далі більше смачною стравою для привілейованих душ. Колишній поет обертався до мас, був відгомонам їх почуттів, товмачем

їх горя і їх змагань. Не треба було бути делікатним, щоб зрозуміти ту поезію, хоча це не заважало їй бути гарною по формі«.

Покищо, не зважаючи на те, що дехто в декім добачує навіть поетів-мислителів (інтелектуальна поезія), — а на нашу думку такими були Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко, — що дехто з цих поетів справді старанно шліфує свої стишки, а дехто тільки складає недбало слова, нарочито заплутує думку різнородними засобами вислову — реально ми, читачі, маємо тільки хаос.

Чекаємо і будемо благословити той прийдешній день, коли серед нас появиться могутнє творче слово, що упорядкує хаос.

* * *

»Наш труд — потрібний людям«
(Леонід Полтава)

Може комусь смішно буде, коли сьогодні, в нашій добі модернізму, чи може ясніше — добі бездоріжжя й шукань, ми звернемо саме увагу не на кого іншого, а на родоначальника нашого нового письменства, Івана Котляревського і його безсмертну »Енеїду«, ту »умную жалость, даже і ми, русскіє, читали с удовольствием« — як згадав про неї в 1838 році Полевой на сторінках »Бібліотекі для читенія«.

Без усякого сумніву і проти волі всіх »защиткувачів« нашого часу, Іван Котляревський (1769-1838) — це найпомітніша постать у нашому всенародньому відродженні, що виданням у 1798 році перелицьованої »Енеїди« славетного римського поета Вергілія не лише започаткував наше письменство, яке дехто з наших »заумників« уважає великою »мізерією«, а твором тим поклав угольного каменя під наше національне відродження, що дуже добре зрозуміли й оцінили навіть наші вороги, зокрема »старший північний брат«.

Котляревський своєю «Енеїдою» започаткував наше золоте ХІХ сторіччя, перед яким на нашій землі народжувались «сліпі, криві й горбаті, а до того глухі» (проф В. Сімович) сини й доньки українського народу. Коли б ми відкинули це золоте сторіччя Котляревського, то в нашому духовому житті залишилася б велика порожнеча.

Можливо, що дехто не здає собі з того справи (це люди надто реалістичних поглядів, які звикли міряти життя сьогоднішніми зматеріалізованими нормами «оплатиться чи не оплатиться»), — що нашому народові саме перед приходом І. Котляревського був так затявся шлях історичної мандрівки, коли вже не можна було йти вперед, ані повертатися назад.

Академік Сергій Єфремов називає 1798 рік історичним стовпом, «указуючим перстом» на шляху нашого поступу, не лише в нашому письменстві, а і в історії України. «Енеїда» Котляревського «закристалізувавши в художній формі минуле, вона разом з тим стала зерном для майбутнього, із неї починається той потужний дух свідомого демократизму й людяности, боротьби за право людини й нації, проступання до добра і волі!».

Голос І. Котляревського не пролунав у всенародньому пустарі без відгуку. Він зачепив найчутливішу частину людського ества — сумління; його живе слово, ніжний сміх глибоко діткнули всенародне сумління; поволі, але послідовно, мов капля води в камінь, дотикались його, будили й готували шлях для пророка Тараса Шевченка.

Не хочемо сказати, що таким же самим сміхом-словом промовляє до нашого сумління поет Леонід Полтава. Так і видно, читаючи «Енеїду модерну», що не до сміху йому, що крізь призму його душі, словами його новітнього Енея ченця Григорія проривається жаль і туга.

Свідомі ми й того, що «Енеїда модерна» не буде також епохальним твором у нашому письменстві, й нашому житті, як є «Енеїда» І. Котляревського, але бажасмо, щоб цей твір був епохальним у житті і творчості самого по-

ета, який має такі всі передумови зайняти поважне місце в нашому сучасному письменстві.

Залишаючи сам твір критиці, одне хочемо тут підкреслити, що нам, у нашому сучасному важкому житті треба «Енеїв», без огляду на те, чи вони здобудуться на слово тонкої сатири, чи їх сміх буде давити розпач, жак і страхіття, як це діється з ченцем Григорієм, — а вже зовсім не потрібні нам «Мамаї».

Тому саме ще раз повторимо слова: «Наш труд — потрібний людям!». Людям, душа яких відчуває спрагу поетичного слова такою ж самою мірою, як відчуває його душа кожного любимця модерної поезії.

Чи повне заспокоєння цієї духової спраги принесе «Енеїда модерна» — не хочемо наперед пересуджувати, але бодай часткове — цілком певно.

То ж мандруймо «по ріднім краї, по Трої гнобленій своїй», разом із ченцем Григорієм, який воскрес у наших днях, щоб докінчити малювати ікону Цариці України Матінки Пречистої.

«Патерик», а за ним і народня легенда-переказ оповідають, що чернець Києво-Печерської Лаври Григорій Чудотворець малював у Печерській Лаврі ікону Пречистої; можна догадуватися, що було це тоді, коли «з татарських рук приймав смерть Київ». Чернець загинув, а ікона залишилася недомальованою. Кожних триста років, чи може стисліше — в кожній новій епосі нашого історичного життя та боротьби, чернець Григорій підводиться-воскресає з місця свого вічного спочинку, з'являється в Печерській Лаврі, розшукує свій недокінчений твір, обережно продовжує працю. Але з волі Божого Провидіння твір має бути закінчений аж тоді, коли Цариця України, Пречиста Діва Марія, засяє на Своему Київському Престолі, що його Їй передав в імені українського народу наш князь Ярослав Мудрий у 1037 році, у вільній Українській Державі, — Чернець-іконописець не може закінчити малювати ікони. Останній раз продовжував він працю

в часі гетьманування Богдана Хмельницького, але перервала її Переяславська угода 1654 року.

Тепер він знову на нашій землі, блукає по наших фізичних і духових руїнах, шукає свого твору Цариці України. Його тяжко знайти в наших часах тим більше, що «люд у кайданах, край у руїні, навіть молитись ворог не дасть», але Господь Всемогутній поблагословить наші труди і важку мандрівку ченця Григорія.

Ідім за ним.

* * *

Поет і письменник Леонід Полтава вже не потребує свата чи вожатого. Він відомий нашому читачеві тим більше, що його поетично-письменницький дорібок публікований в днях нашого горя і сліз, на наших Вавилонських ріках — на еміграції.

При жодному його книжковому виданні ніхто його не познайомив з нашими читацькими колами й тому дозволимо собі сказати про нього кілька слів.

Народився він 24. 8. 1921 року на Полтавщині, землі Котляревського. Вищу освіту здобув у стінах колишнього ліцею графа Безбородька, де вчилосся раніше немало українських письменників, між ними і Микола Гоголь, — в Педагогічному інституті у м. Ніжені.

В часі німецької окупації, як «остарбайтер» почав свою довгу мандрівку із рідної Трої-України, слідами Енея, аж до мурів Берліну. За втечу з пут німецько-фашистського невілля довелось йому посидіти у в'язниці, в Потсдамі.

Сам він говорить, що є учнем поетів Є. Плужника, М. Рильського, М. Бажана, а згодом, — такого ж визволенця, як він сам — поета Євгена Маланюка.

Дотепер, крім поезій та оповідань, порозкиданих по сторінках нашої еміграційної преси, має він друкованих окремих книжечками три збірки поезій, одну п'єсу та збірку оповідань:

«ЗА МУРАМИ БЕРЛІНУ» — поезії 1942-1945 рр., накладом І. Манила, Німеччина, 1946.

Це перший віночок, що його сплів автор у тузі за Батьківщиною. В невольній мандрівці, без бажання «оминути призначені путі», перейшов він тяжке митарство під градом бомб у Берліні, табори ДП, марево репатріації, але його єдине бажання:

«Щоб повернувшись назад
Після тяжких блукань по світі,
Я не прийшов по квіти в сад,
А сам приніс незнаних квітів», —

воно лишалось незмінним: принести квітів вільного художнього слова, вільної пісні, що їх поет розпалсе і леліє в своїй душі, аби розтроцяти твої кайдани, мій любий краю!

Трагічно переживас розстріли братів, приниження «остарбайтера» і людини взагалі; його мучить поява потягів, повних награваного «з далекої України», бліда дівчина, що жадібно зачитується листом від рідних; з його душі зривається крик протесту: «Йдіть, грабуйте!.. Упивайтесь облудним сном, доки прийде до вас розплата за найменше взяте зерно!»

«Горить Берлін... Лежить Берлін, неначе у проваллі розхристаний, півобгорілий труп... У небесах чіткі закони життя і смерти пишуть літаки». Поет стверджує, що це наслідки, що «чоло Господа гнівне»: вірить, що він чесно йде по своїх і чужих руїнах, що Господь поблагословить нас «повернутись на українську Україну назавжди!». Якби останнім акордом цієї глибокої віри у перемогу Божої правди, звучить думка про те, що хоча Берлін

«видав багато законів,
останній видамо ми!»

В цій збірці сплітається все: спогади з рідної землі, подорожні рефлексії, що їх побуджує довкілля, і жаль, і страх, і святий гнів, і ненависть шалена. Багато в ній

молодечих »зривів«, а мимо цього — вона таки найкраща, найсимпатичніша і найсильніша, так під оглядом образості, як і палкого вислову.

»ЖОВТІ КАРУСЕЛІ« — поезії, Німеччина, 1948 рік. Збірочка з 12 поезій, у якій є ще відгуки берлінських страхіть, помережана особистими зворотами до матері, дружини, сина. Багата вона на нотки песимізму, зневіри. Поет сумнівається навіть у доцільності життя, доходить до висновку, що наша планета — це »братська могила«, величезний летючий цвинтар; сумнівається навіть у доцільності своєї мандрівки, свого життя, уявляючи їх тяжкою конвертою, що лежить на забутому столі. Він заключає:

»Краще вже було б загинуть
Від сліпої кулі брата,
Та загинуть в Україні —
У негинучій землі«.

Забув він, що загинути завжди є час, що Україна не потребує мерців, що їй потрібно живих, діючих оборонців!

Збірочка ця появилася заходами його приятелів, без відома поета, що деякою мірою виправдує його чорні настрої, в які приятелі не вчулися.

»УКРАЇНСЬКІ БАЛЯДИ« — третя збірка поезій, видавництво »Українець«, Париж, 1952 р. На жаль, балад у збірці немає. Погоджусьмося, що цього терміну можна вжити в недійсному жанрі, але тоді треба рахуватися із розчаруванням читача. Це просто нова збірка різнорідних поезій у формі менше чи більше змодернізованих; різнорідна так під оглядом змісту, як і ідей.

Як у кожній необдуманій збірці, є тут речі гарні, є і слабші, є вислови чудові, але є й менше вдачі, що ми особисто кладемо на рахунок модерної поезії, якої, прости, Господи, нерозкаяному грішникові, — часто не розуміємо. Видно, що поет блукає в хаосі модернізму-європеїзму,

опиняється на розпутьях, не знаючи, на яку ногу ступити. Нерішений, як теолог перед свяченням!

Чи це його вина?

С. Гординський закидає йому »брак свіжості й несподіваності живих відкрить«. Це не таке вже дуже скромне бажання.

Ми думаємо, що поет ще не закінчив своєї мандрівки »по Європах«. Раді б ми його побачити не на руїнах нецікавого Заходу, а на руїнах Рідної Землі, як колись на них стояла Леся Українка. Це вічна, жива й актуальна тема, аж доки наші співці своїм словом не розвіють тьму неволі, доки не запалять у живих душах живий вогонь розплати. Це буде провінціалізмом, але рідним, що зв'яже поета-поетів не з вибраним гуртом »приятелів і прихильників автора«, а з народом. Це мабуть відчуває поет Полтава, пишучи: »Наш труд — потрібний людям!«.

Першим кроком в цьому напрямі вважаємо мандрування ченця Григорія в »Енеїді модерній«.

»ЧОГО ШУМЛЯТЬ ДУБИ« — п'єса на три дії, Театральна Бібліотека, Париж, 1950 р. Написана в Німеччині, в 1948 році, перший раз виставлена на сцені силами amatorів, наших вуглекопів у Бельгії, в Шарлеруа, дня 15. січня 1950 р.

Темою п'єси є боротьба українського народу за відвічну рідну землю Лемківщини. За свідченням о. Зиновія Нарожняка — із сцени вона глибоко зворушує душу глядача та викликає сльози і радості, і гніву.

П'єса написана легко, під оглядом театральної техніки дуже проста, щоб навіть серед найнеприятливіших сьбставин не було труднощів вивести її на сцену.

»У ВИШНЕВІЙ КРАЇНІ« — новелі (на нашу думку оповідання), видавництво »Сучасна Україна«, Мюнхен, 1952 р.

Хоча Леонід Полтава — поет, в цій збірці показав себе добрим, живим і тонким оповідачем, а може ще важливіше — новим і свіжим тематикою.

»Прапор Фінляндії« — це далекий відгомін тих страхить, що їх тихцем оповідали живі свідки-поворотці »доблесної армії«, що згодом повторив на ширшу скалю Іван Лобода в романі »Вони прийшли знову«. »Честь« — це понурий образ моральної розперізаности та звірської дикости »голів-орденоносців« сталінської еліти. »У вишневій країні« — маємо дуже симпатичну картину з життя радянського вчителя — українського патріота, що так дуже пригадує картину з оповідання Якова Година. »Прекрасний розгром« та »Командир невідомого полку« — це дві мініатюри з періоду німецької окупаційної дійсности.

Всі оповідання викликають у читача внутрішнє тепло, вдовolenня і симпатію до автора.

А тепер — слово за Автором »Енеїди модерної«.

Д-р Дмитро Бучинський
Мадрид, у червні 1953 року.

СЛОВО ДО ЕНЕЯ

Не про твою, Енею¹⁾, Трою²⁾
Звелів співати Аполлон³⁾:
Моя за іншою горою
В тяжкий потрапила полон.
Якби ж то греки чи латини
Прийшли оружно в Україну, —
Були б в музеї корогви: —
Поклявшись честю на папері
Пройшов через великі двері
Обман — старий посол Москви!

Уже й боги висять на реї,
Не те що християнський люд.
Даремна ж річ прохать Астреї
Про справедливість і про суд.
А Зевс⁴⁾ — далеко. України
Не чуть за скреготом турбіни,
Чи може вуха замалі:
Там Зевсу Керенський в кав'ярні
Підносить страви, з виду гарні,
Уміло зварені в Кремлі.

Енею, в добрий час пішов ти!
Хоч і тоді ще знав чортів,
Та все таки не відав Жовтня⁵⁾,
Ні таборів, ні пашпортів;
Тоді ще все таки пливлося,
І хоч і рідшало волосся —
То більш од чарки, як біди.
Прийди тепер! Доми, крамниці
Замкнуть. Упустять — до в'язниці
Ще й скажуть: »Більше не ходи!«

Якщо не влучило з зенітки
І як не стежив звідтіля, —
Приходь! Без пальмової вітки
Побачиш, що таке земля...
Відаючи поклін герою,
Не про твою співаю Трою, —
Чому? Прийди — збагнеш тоді.
Я ж зраджу клясиці: з тобою
Протиснуся межі юрбою
Та й може виручу в біді...

Егеж! Прошло років чимало —
Енея наче й не було...
Вже нові вирито канали,
Вже й ріки змінюють русло.
Аж раз, під гнівний гуркіт грому,
Почув я мову незнайому
З-за хмар — Енеевих сіней:
— Не був дурний ще раз вертатись!
Зварили — пробуйте ковтати!
Благословляю!.. Ваш Еней!⁶⁾... --

І. ВОСКРЕСІННЯ ЧЕНЦЯ ГРИГОРІЯ

1. Там, де Дніпро шумить і досі
Пісні про горе та пустир,
Відверто всупереч епосі
Стоїть Печерський монастир⁷⁾.
В чиєму б він не був полоні,
Чи в білосинім, чи червонім —
Він там, де й Київ, на Дніпрі;
І хоч поосідали стіни,
І з огорож — самі руїни, —
Є келія в монастирі.

Не додивилися звисока
Ні Петербург, ані Москва,
Що рівно кожні триста років
У келії хтось ожива;
І, відімкнувши тихо двері,
І, дрібно хрестячи чоло, —
Воно вночі, немов химера,
Німими вулицями йшло.

2. Раз бачили його в Куяві⁸⁾,
Удруге — в Києві. Тепер
Воскрес чернець собі на славу —
В столиці Юга ЕСЕСЕР!⁹⁾..
Тим часом, спанщений Енею!
Сиди з ватагою своєю,
Чекай на бомбу чи набій!..
За тим, хто втрете воскресає,
Піду й собі по ріднім краї —
По Трої гнобленій своїй.

Коли ж побачиш із-за хмари,
Коли ж почуєш з-за гудка
Наш бій і мир, і суд, і кару —
Нехай не сіпнеться рука!
Бо »Енеїду« люблять люди,
Та не долюблюють таких,
Хто замість панцера — на груди
Кладе зіпрілі подушки.

II. ПЕРША ЗУСРІЧ ІЗ СМЕРТНИМИ

3. Ще ніч, прегарна мов ікона,
Стояла на святих горах,
А вже перекупка Мотрона
Пережила великий страх, —
Бо щойно виткнулась з-за рогу
З кошем на Ленінську дорогу ¹⁰⁾,
(В кошеві ж масло без карток!)
Як раптом бачить: щось надходить
І руку так потайно зводить,
Мов гепеушник по свисток!

Пропає Мотронин заробіток!
Умить придумала вона
Щось про біду і про сиріток... —
Аж постать мовила чудна:
— Не бійся. Я чернець Григорій,
Чадолюбивий і простий.
Як може що тобі не в пору —
Я рад усім допомогти.

4. Розгледілась — чого ж боятись?
 З таким — хоч зараз до вінця:
 І в плечах він широкуватий,
 І непоганий із лица;
 Усе вона зробити вміла,
 Найбільше діло — їй півділа,
 Лише гнобила самота.
 То ж думає собі Мотрона:
 »Отак проскачеш, як ворона,
 По Києву свої літа...

Ще й темнувато, слава Богу,
 І парень, видно, не босяк...» —
 Іде з Григорієм уногу
 Та й натякає так і сяк...
 — Чернець я! — сплотнівши з жаху,
 Гукнув Григорій від душі;
 — Ми знаємо таких монахів!
 Ти про монахів не бреш!..

5. Тоді чернець, злякавшись зіло,
 Побіг Печерським до Дніпра.
 І залишилась розімліла
 Мотрона серед пустиря.
 І так обоє дивувались,
 Які часи тепер настали,
 Що гріх спротивився гріху.
 Григорій же, по цій пригоді,
 Пішов до берега по воду,
 Бо мав горлянку геть суху.

Тут треба вам, читачу, знати,
 Чому чернець що триста літ
 І дивувати й дивуватись
 Приходив з келії на світ:
 Іще за князя Ростислава,¹¹⁾
 Що хтів безбожно жартувать, —
 Він Богородиці на славу
 Почав ікону малювать.

6. Живе лице було в ікони.
Та що ж — Григорій не скінчив,
Аж сповістили Лаврські дзвони,
Що в Бозі праведно спочив.
Що сталося? — він сам розкаже,
Не варто, недостойний княже,
На тебе тратити труда... —
На місці тім, де був топлений,¹²⁾
Григорій воду п'є. Зелене,
Липке — мастило, не вода!

Чернець дивується мороці
(Ще ж не чув про пароплав,
Він в тисяча шістьсотім році
В останнє в Києві бував) —
Хотів напитись, та не може.
Води Григорій не знайшов
І, шепчучи молитви Божі,
Пройтися Києвом пішов.

III. ДИВНІ КИЇВСЬКІ ПРИГОДИ

7. Іде з Печерська вгору, вгору,
Дивується на лихтарі:
Ніде ні гноту, ні отвору,
А світить краще від зорі;
Доми побільшали. На кожнім,
Неначе знак, що не порожні —
Число то двісті, то п'ятсот;
На вулицях — гладенький камінь,
На площах — чаші із квітками
І много дива та красот.

Але дивніш за все для нього,
Чому це люди уночі,
Плече-в-плече, нога-у-ногу
Стоять, на вітрі тремтячи?
Там сто, там двісті... Не говорять...
Насупились... Що за мара?
Хіба ж такі співали хори
Колись над хвилями Дніпра?

8. Отак підходить він до гурту.
Зненацька котрийсь із парняг
(У юрті! — він татарську юрту¹³)
Собі на голову натяг!
Гукає: — Слиш? Давай обратно!
Чого ти прьошся? Не понятно? .. —
Його підтримали й жінки.
В Григорія — аж брови вгору,
Але смиренно рік Григорій:
— Що тут таке? — Тут сірники!

Зчудований Григорій ходить
По древнім київським горам,
Та що питає у народу —
Усюди чує: мило, крам...
Аж раптом гурт один здригнувся
І всі рвонули до дверей,
І дзенькіт скла, і крик почувся,
Як гук козацьких батарей!

9. Всі товпились: малі й великі,
Попи, селяни і пани,
Діди, баби і чоловіки,
Лиш бракувало сатани;
Між ними — шаснула Мотрона,
За нею — з видом скорпіона —
Рудань низенький... Що за біс?
Такого бачив десь Григорій!
І пригадав: на Лаврські хори
Оцей Рудань так само ліз!

Було це триста років тому,
Коли Хмельниччина росла:
У двері Лаврового дому —
Московська рота забрела;
По келіях гайнули! Жарко
Було тоді! Рудань плигнув,
Украв щось, дивиться — смітьярка,
Але й її не повернув!

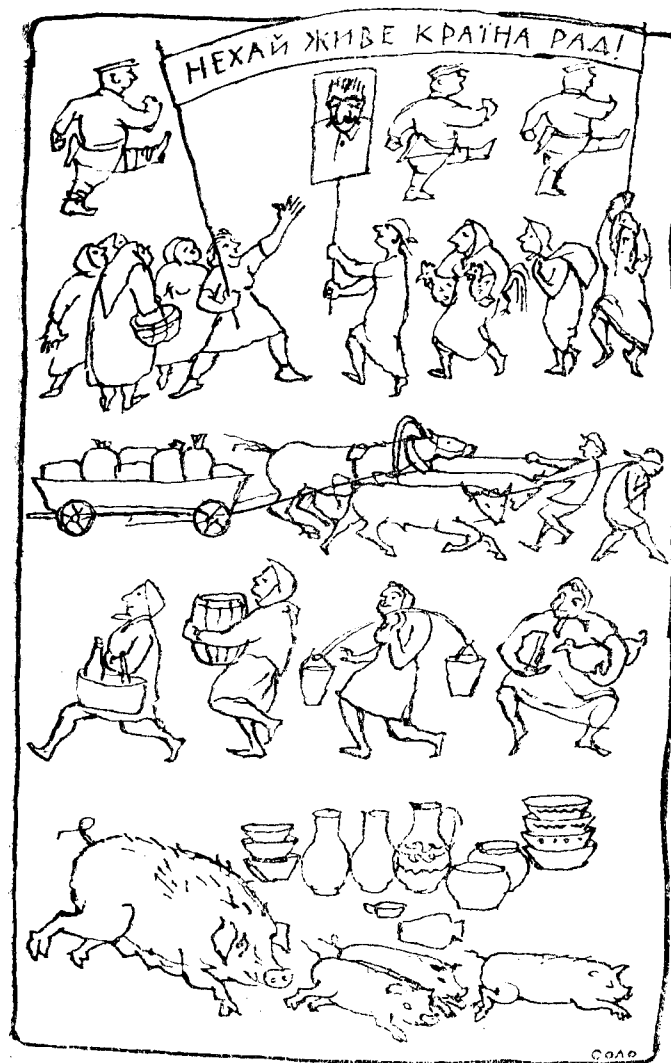

10. «Так ти тут знову!?» — та думками
 Слова й зависли на губі,
 Бо, як вояк, — із сірниками
 Мотрона вибігла з юрби,
 Рудань за нею по сигналу;
 Мотрона скрикнула, впізнала:
 — Монах! Іди! Так от підвів...
 Знакомсь: Как Цапнуть. Все уміє!
 З Москви!.. Чи звідки ти? — Псковскія, —
 Рудань понуро відповів.

Григорій глянув на личину,
 Позадкував і скільки ніг
 (Хоч це його й не личить чину)
 Межи людей хутчіш побіг.
 Побіг! Чи ти поменшав, світе?
 Ні йти, ні бігти — навкруги
 І площа й вулиці залиті
 Людьми по самі береги!

11. Якись в малинових кашкетах
 Людей зганяли звідусіль.
 Хто тримав у руках щиблети,
 Хто сірники, кочерги й сіль.
 Умить торгівля вся погасла,
 Ідуть. Над головами гасла:
 »Нехай живе країна Рад!«,
 »Веде нас Ленін в райські далі,
 Веде із ним премудрий Сталін —
 І вже не можна нам назад!«

Гукнули: »Вря!« — і все розстало
 Примарним видом тремким,
 І під крамниці миттю стало
 З ентузіазмом, ще й яким!
 Григорій глянь під ноги людям —
 Щось, ніби гроші: — Це чий? —
 І наче громом звідусюди
 На площі вдарило: »Мої!«

12. Не знаючи, кому віддати
(Бо ж людські руки — як приборі)
Почав Григорій відступати.
А там, де був — зчинився бій.
Та обернувся чернець в статую:
Без коней, упряжі і зброї
Під гору їхав дивний віз!
За ним іще один! О, Боже,
Воно ж котитися не може,
Його штовхає певно біс!

І хрест широкий, сердоликий
Поклавсь на груди чернеця.
Якась бабище гласним криком
Ревнула, спавши із лиця:
— Та що ж ти робиш!?. — і впустила
Додолу кошика. Звідтіль
Дві курки, випроставши крила,
Майнули снігом в заметіль!

13. Бабище в крик! А кури здуру —
Неначе в руки хто вкотив —
У руки урці¹⁴⁾! Той за муром
Ім спритно голови скрутив
Та навітки! За ним бабище,
Уже й песоголовець свище,¹⁵⁾
І теж за уркою побіг!
Тоді й Григорій — він же винен —
(Хоч це його й не личить чину)
Подався і собі за риг.

І що ж він бачить: ті, за рогом —
Вже поділились! Видить Біг:
Малиновий, б'ючи тривогу,
Убік із куркою побіг;
А урка — з другою в провулок!..
Настала тиша... Як смички,
Її зненацька розітнули
Незадоволені гудки.

IV. ДАЛЬШІ ПРИГОДИ

14. І дивувався знов Григорій:
Розвиднілося, то ж чому
Мале, доросле, навіть хворе
Ніде не стрінеться йому?
Лиш рев машин стояв тривожний
Та біг кудись трамвай, порожній —
Неначе в серпні у селі...
Відчув герой наш — щось тріпоче...
(Хто й воскресає — їсти хоче,
Коли живе на цій землі).

З грошима, знайденими вранці,
Пішов Григорій між підвід,
Аж на Поділ. Рече селянці:
— Продайте сиру на обід.
— Чого? А де ж узяти сиру? —
Аж здивувалася вона:
— Ми б і не плакали за миром!..
— Хіба війна тепер? — Війна!
(Тут збився й автор у тривозі)
Їх плян у мене в голові:
Корови будуть у колхозі,
А сир і масло — у Москві!... —

15. А покупець здвигнув плечима
Й подався мовчки до крамниць.
Заблискало перед очима
Криваве полум'я зірниць,
Та ще у рамках хтось, поважний.
Спитав Григорій: — Це — продажний?
— Продажний! Ленін це. Купіть!
— Не про малюнок я, про хліб я...
— Ого, тепер на мідь безхліб'я:
Цей хліб — даем лише за мідь. —

Ще далі — яблука в крамниці
Із надписом «Одеколон».
Дівча в обрізаній спідниці
Спитало прямо: — А талон?
— Талон? А це що за морока?... —
І так, з грошима у руці,
Подався чернець підбитим кроком
Згасити спрагу у ріці.

16. Він до Дніпра пішов. У воду
Поглянув: Божа благодать!
Хоч риби з'їсти є нагода
Тому, хто мусить голодать.
Вже на щурочкові із дроту,
Мов нагорода за турботу,
Гойдались ситі пліточки, —
Аж на мотаха зла Мотрона
Гукнула водну охорону
Легеньким покивом руки.

Так не літають метеори,
Як той, що люто крикнув: «Стоп!»
Від того окрику Григорій
Заледве знову не утоп;
А гроші, знайдені на святі
(Ну як не вірити в химер!?)
За рибу ловлю без печаті —
Віддав казні УЕРЕСЕР.

17. І помутнілими очима
То на Мотрону, то «казну»
Дививсь і знизував плечима,
Згадавши слово про війну.
Це звикле діло для народу,
Який ні Заходу, ні Сходу
Не вмів хилити голови.
Тому Григорій і питає:
— Скажіть, війна з якого краю —
З Туреччини, чи із Москви?

Мільтон поглянув щучим оком
На дивний одяг у ченця
І заготованого бльока
На арешт витяг з гаманця.
Але Мотроні стало шкода:
— Таким не місце і в тюрмі!
Сидить і дивиться у воду,
Бо здавна він не при умі...

18. «Казна» пішла собі на чати.
Мотрона ж річ таку держить:
— Скажи, ти справді дурноватий,
Чи тільки не умієш жити?
— Я праведник! Я не вмираю...
У пеклі краще, ніж у раї,
Який отут ви завели!.. —
Гукнув Григорій майже люто, —
— Іщезни, мужеська отруто,
Достойна пекла і смоли! —

Гей, розсміялася Мотрона
Та тільки й вигукнула вслід:
— Дивись, почує охорона —
То попадеш, куди не слід;
Мене вже з хати виганяли... —
Так проводжала у світі
Того, що раптом покохала.
Та не могла за ним піти.

V. НІЧ У ЛАВРІ

19. Щасливий, що скінчилось миром,
Чернець до Лаври поспіша.
Співала, як співоча ліра,
Ченця незлобная душа:
Біліють Лаври дивні храми,
Софія, поруч із хмарками,
Мов намальована на склі...
Прийми ж земний поклін від сина,
Що встав для тебе з домовини,
Красо козацької землі!

Хутчій! У Лаврі — злот-ікона,
Чекає триста літ вона!..
Та на воротях перепона
Ченцеві трапилась чудна¹⁶):
Юнак із юртою на карку,
(На грудях — Леніна портрет)
Зухвало кинув крізь цигарку:
— Ей ти, товариш, а білет?

20. Григорій знав у Лавру ходи
Такі — й татарам не в тямки!
Швиденько Лавру він обходить
Убік від правої руки,
І вже у ній. Яка ж дзвіниця!
Ледь мріє хрест. Не кожна птиця
Крилом над нею поведе!
То ж сказано: в руках небесних!
Так много стало див облесних —
Вона ж стоїть і не впаде.

Минув капицю і трапезну
(Йшов швидко, то й не бачив зла)
І йде в палату величезну —
Іконописна тут була;
Тут він лишив в душевнім болі
Ікону триста літ тому.
І що ж він бачить: — стіни голі,
Немов потрапив у тюрму!

21. Ані одньої ікони,
Лиш фреска грека-маляра
Ще залишилась... Бийте в дзвони,
Погибіль сходить до Дніпра!
Де ж, Богородице, шукати
Твій лик веселий? Вічна Мати,
Не пожаліли і Тебе!.. —
Чернець блукає по подвір'ї,
По келіях... Уже й сузір'я
Золотять небо голубе.

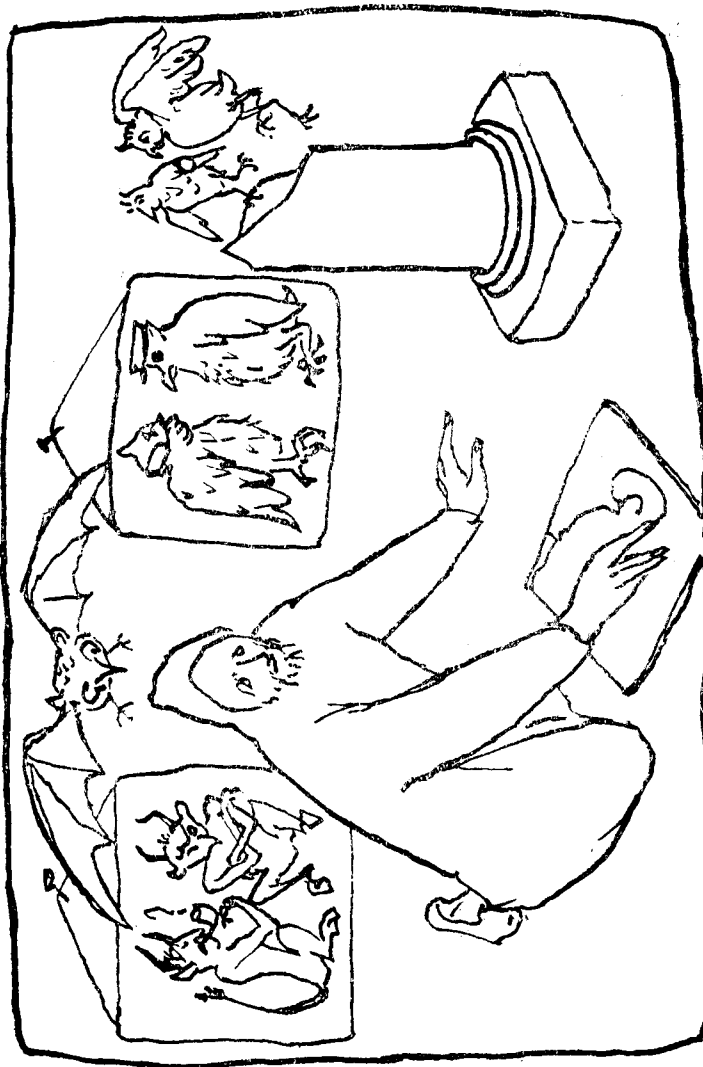
Аж сторож, вилинялий, древній,
Ченця побачивши в біді,
Озвався: — Як почались непевні
Часи — її взяли тоді...
А про чернечії хитони
Додав: — Здійміть, не до пуття:
У них не знайдете ікони,
Але позбудетесь життя. —

22. Ще й дав адресу, де спитати,
(Таємно списану з листів).
— О, супостати, супостати, —
Чернець про себе шепотів...
І ніч прийшла. Тривожна й довга.
То щось по келіях прочовга,
То вітер свисне межи рам... —
Немов Григорій тут уперше,
Немов ніколи ще, померши,
Не входив у Господній храм.

Ой був Григорій тут при славі!
Йому ж бо в дар ясний хитон
Приніс від князя Ярослава ¹⁷⁾
Митрополит Іларіон¹⁸⁾.
Рекли: »Цей русич — пише гоже,
Рукою водить херувим«: —
Всміхалась любо Мати Божа
З ікони поглядом живим.

23. Ой був Григорій тут і вдруге,
У тисяча ще й триста літ,
Коли із Азії наруга
Ішла потопом в Руський світ;
Коли татари йшли ордою
І хоч Данило їх твердою ¹⁹⁾
Рукою стримав, — та усе ж
Не обійшлося без печалі,
І Божа Мати теж ридала
Тоді у сляві пожеж.

Ой був Григорій тут і втретє,
Коли Хмельницький по борні,
У славі й злоті, при почеті
В'їздив у Київ на коні.
Кричав: »Чолом тобі, вельможе!
Веди за волю до кінця!« —
Всміхалась любо Мати Божа
Тоді з ікони чернеця.

24. А учетверте... Зла година!
Чернець задумався тепер:
Чи є ще в світі Україна,
Чи лиш сама УЕСЕСЕР?
Як в рідний край шукати броду,
К тому співучому народу,
К тій озолоченій землі?
А чи її вітрами здуло,
А чи її покрило мулом,
А чи взяли на кораблі?

О, недописана іконо,
Життя достойна і хвали!.. —
Чи тут тепер сама Мотрона
З рудим Как Цапнуть зажили?
Чи люди тут — чи тільки в шмати
Загорнені голосники?
Чи їм потрібна Божа Мати,
Чи тільки сіль і сірники?

25. Людино, - - йди, будуй під небо,
Горами й долсам колиши,
Лише пильнуй, чи є ще в тебе
У грудях місце й для душі?
Щоб ти, поклавшись на мізок,
В руках тримаючи залізо, —
Не озалізnilась сама!.. —
Зідхнув Григорій. Зимно стало,
Ключем десь тихо забряжчало, —
І він підвівся крадькома.

Став при вікні. Уже світало
І сонце, ставши на горах,
Рукав злотистий умочало
У водах вічного Дніпра;
Ішло життя. Веселі птиці
Співали із усіх грудей... —
То ж, помолившись у каплиці,
Григорій вийшов до людей.

VI. ПОЧАТОК РОЗШУКІВ ІКОНИ

26. Хоча й боявсь, щоправда, дуже,
Та сів таки і він в трамвай.
Вези людей, залізний друже,
І ти, прохожий, не зивай!
»Проїхавсь на нечистій силі« —
Чернець подумав. В тій же хвилі
Спитав квиточка контролер.
Григорій — наче впав у воду!
(Така трапляється пригода
Не тільки в цій УЕСЕСЕР!)

Байдуже й людям, і трамваю,
Що він не знав про новизну,
Що він і шеляга не має,
Усе віддавши у »казну«!
Та хтось знайшовсь із добрим серцем
І за Григорія квитка
Уже на виході, на дверцях,
Передала його рука.

27. Подякувавши, кинув оком
Герой наш на рятівника:
Орлиний ніс, чоло високе
І волос, білений злегка;
В очах — сумне блакитне плесо...
(Якийсь чи ректор, чи професор²⁰)
Урятував його від скрут).
Ось зупинка. І невисокий,
Поставлений у землю боком
Будиночок: це саме тут.

То Управління для музеїв
Гніздилося в такій норі,
Де стіни наче хто розклеїв,
Пригнув до вікон димарі...
— Добридень. — Здрастуйте. Что нужно?
Григорій мало зрозумів:
— Кажу, добридень. — Раптом дружньо
Той усміхнувся і так повів:

28. — Добридень! Тільки ви так щиро
Не говоріть!.. Непевний час!..
Дивіться, ось за цим кумиром
Уже підслухувано раз! —
Господар порухом лиш вії
Вказав на пам'ятник Росії —
На міднолобого Петра²¹).
І здивувавсь Григорій щиро:
Чому цей нехрист і невіра
З Неви забрів аж до Дніпра?

— Товаришу! У тім то й справа, —
Пошкріб господар в голові, —
У нас то слово є »держава«,
Та зміст держави — у Москві.
То ж ми стараємося, в тиші —
Що їй, а що таки й для нас...
А голосніше щось — припишуть
Контрреволюцію січас!

29. Отож, мовчіть і пам'ятайте:
Усе в цій істині святій.
Мене ж тим часом величайте
Іваном Гнатовичем Стій.
Так що нового? А, ікона!
Яка, Кузьми чи Симеона?
Що, Божа Мати? Є й вона:
Для реставрації забрали
(Ще й досі не реставрували!)
У Харків. Просто дивина!

А фарбонька на ній!.. — З годину
Отак патякав добрий Стій
(Хоч сам же радив без упину
Піддатись »істині святій«),
— А я... Козацького я роду!.. —
І став подалі від вікна.
Мовчав чернець. Так у негоду
Мовчить лиш скеля самотна.

30. Нарешті Стій подав адресу
На блянці з підписом »Москва«:
— Нащот доносу чи процесу —
Це оговорочка жива!.. —
Так пояснив. І дав на плечі,
В музей ченця забравши речі,
Пальтопіджачний сірячок.
Григорій так на себе глянув,
Як лікар на болючу рану.
А Стій строчив: — Мовчок! Мовчок! —

Що ж, не поганий був парняга
З Івана Гнатовича Стій,
Лише було у нім відваги,
Що й пива в бочечці пустій:
Записку й гроші на дорогу
Він ткнув Григорієві: — На... —
Та не провів і до порогу,
— Бо, знаєте — війна, війна! —

31. Йдучи на станцію, Григорій
Подумав: »Хто це був такий?
І не дурний, і мов не хворий,
А щось не в міру говіркий.
Таких колись було чимало:
Їх в канцеляріях тримали
І не пускали в козаки.
А він — »козацького ж я роду!« —
Чи може зменшилось народу,
Що в козаки беруть таких?

І розгорнув чернець записку,
Та так очима й прикипів:
Як муравлів на муравлиську —
На ній значечків і значків;
Та все такі ось — !!! Поволеньки
Читає: »В Харкові сейчас!
Зайдіть до професора Василенка
І — ! поклоніться їм від нас!!!«

32. Полотен древніх реставратор
(Назвім по посвідці ченця)
Хотів прохожих розпитати
Дорогу ближче до двірця.
Один мовчить. А інший гляне,
Та так, що наш сердега в'яне
І сірячка свого кляне:
»Це певно він, невічним буде,
З людини зробив верблюда —
І люди бочаться мене«...

Григорій ще когось питає,
Але у відповідь йому:
— Как, как? Нікак не понимаю
І на том свете не пойму! —
Закаркало, немов ворона.
То був Как Цапнуть! Наче грім,
Ввірвалась межи них Мотрона
Із вічним кошиком своїм!

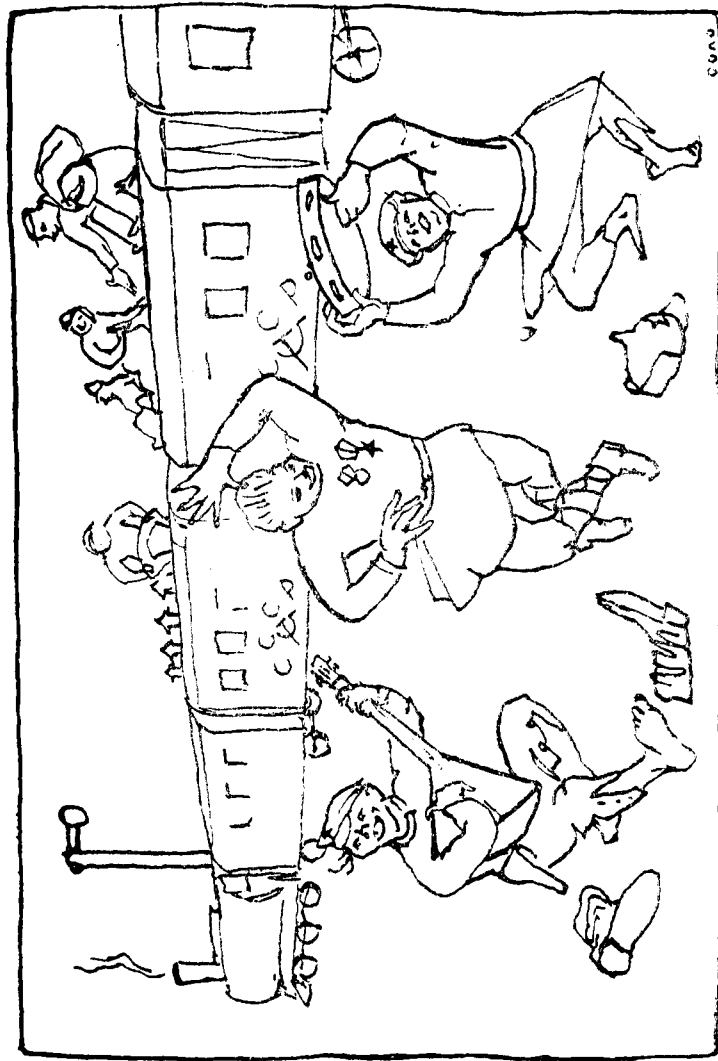

33. — Та це ж Как Цапнуть! Що ти, хворий!
 Не впізнаєш?.. Ну от, впізнав! —
 — Той, що й смітьярку вкрав на хорах,
 Але й смітьярки не віддав? —
 — Е, що смітьярка! То дурниця.
 Він препородистая птиця,
 Ковтне і камінь, і кілок:
 Як ми на станції служили —
 Він витягав і кості, й жили
 Із лантухів та посилок!

Тепер, — довірливо Мотрона
 Прошепотіла, — він в пивні:
 Мішає воду з самогоном,
 А заробляє — на вині!
 А брат його — ще більша птиця,
 Крущов! То, кажуть, кавалер!
 З Москви приїхав подивиться
 На нас і нашу УСЕСЕР...

34. Уже ж Єфремова забрали²²⁾
 Та і Грушевського кат-ма;²³⁾
 Десь «рідна мова» на каналах —
 А тут ще руської нема,
 От положеніє!.. Послухай:
 Не падай духом, падай брюхом!
 Як ідеш — думай про товар.
 Ти в Харків? Накупи ж там мила,
 А якщо хочеш, щоб любила —
 То й настоящий самовар! —

В ярмулці підійшов тихенько
 Якийсь плішивий, і сказав:
 — Я думав, може ви про «неньку»,
 А ви усе — базар, базар...
 Про сіцілізм, гражданка, трохи²⁴⁾
 Та ще про п'ятилітній план
 Подумай!.. Родіна, епоха,
 Вперед, советський стратоплан! —

35. — Ну, Грицю, ти чудний, їй-Богу!
І я влюбилаь не спроста! —
Чернець на станцію дорогу
В Мотрони пошепки пита.
— От жаль, якраз трамвай не ходить,
Частенько він людей підводить, —
Ну й ми ж не впали із-за хмар:
От ідеш, ідеш... Платиш? — де там!
А як підходить до білета, —
Тоді скоріш на тротуар! —

Отак у приязній розмові
Вони до станції дійшли.
Де і злодії кишенькові,
Де вже й обкрадені були;
Де червоноармійці роєм
Для потягів носили хмиз
І Ленін мудрою рукою
Кудись показував униз...

36. — Грицько, так ти купуй білета,
А я, спродавшись, прийду. —
Мотрона зникла. Де там, де там
Чернець чекав би на біду!
Ось він вмовстився у вагоні,
І вже душа його холоне;
Ось потяг цокнув, наче кінь...
Ось повз вагон проплив Сосюра,²⁵⁾
На потяг дивлячись зажуро,
Якраз у риму »далечінь«...

І Київ, знаний і незнаний,
До болю рідний і чужий,
Заколихався у тумані...
Колеса цокали: »Скажи,
Скажи, Григоріє, їм, хто ти,
Оцим, що разом у купе, —
Скажи цим ревним ідіотам,
Що світ почавсь не з ВЕКАПЕ!²⁶⁾...

VII. У ТИМЧАСОВІЙ СТОЛИЦІ

37. В куточку дівчина сиділа,
Очей від книжки не звела.
Чернець подумав: »Мудра зімо,
Дарма, що ще така мала«.
Насупроти — штани в полосці,
Матрос в розірваній матросці
Про »риволюцію« горлав;
Йому вторив, як у оркестрі,
Якийсь плішивий і облесний
»Міністр« усіх матроських справ.

Дві дівчинки, у сорочинах,
Прегарно вишитих; та ще
Якийсь задуманий мужчина
Сидів, зіпершись на плече;
А скраю — тиснувся службовець
Із рахівницею в руці...
Тим часом — слово родить слово:
Розговорились мандрівці.

38. — Вже може Скрипника й немає...²⁷⁾

— А той чи досі ще живий,
Що й без Москви все добре знає,
Поет Микола Хвильовий?²⁸⁾
— Читаю ось його »Етюди«... —
Озвалась дівчина. Та люди
Її не слухали. — То ж як,
Чи скоро нам судилось, брате,
Оту Америку догнати,²⁹⁾
Бо саяк і так, і позаяк?..

— Да что Америка! — зненацька
Пішов матрос в проводирі: —
Замовч, душа твоя кулацька,
А то поставлю фонарі!.. —
Та раптом зойкнули вагони
І потяг, що летів, як птах, —
Спинився з цілого розгону
У переляканих житах!

39. І заревів гудок тризочно,
І всі сиділи ледь живі,
І став хреститися побожно
Із синяком на голові
Григорій: — Що там сталось, люди? —
Тоді матрос на повні груди:
— От несознательний народ!
Це не якусь-там маму-птицю —
Це смерті Леніна річницю
Ми так відзначили! Вперёд!.. —

І знов цокоче потяг... Знову
Оселі, села і міста...
В душі Григорія любови
Могутня хвиля нароста.
Картини рідні! Поле й поле,
І хоч степи потяв леміш, —
Ти все ж така високочола,
Кохана земле, як раніш!

40. То випливають хатини білі
Із вишняків, що тихо снують,
І мов човни в зеленій хвилі —
Помайорять, подаленять...
А то юначо-мускулисте
Підійметься високе місто
Із димарями прапорів...
То схрестяться шляхи стомильні,
Неначе шаблі рівносильні
В руках завзятих рубарів...

То дівчиною молодою
Заблисне церква з висоти,
Небес вмиваючи водою
Свої осяяні хрести...
То ставом, що ген-ген розлився,
Сяйне, як сріблом, у імлі... —
І радісно чернець молився
За щастя рідної землі.

41. На рідну землю — чарівницю
Усе дивилося купе.
Бухгалтер навіть рахівницю
Впустив... Уже про ВЕКАПЕ
Не говорили... І Григорій
Зідхнув полегшено: »Хоч хворі —
Та рідну чують навіть ці...«
Так і тривало, доки потяг
Притишив хід на повороті
І зупинився на двірці.

— Це »Харків«, — прочитав Григорій
Велику вивіску. Іде,
Читаючи духовним зором
Думки і подуми людей:
І бачучи якусь руїну, —
Про Київ згадує тепер:
То ж він — столиця України,
А Харків — лиш УЕСЕСЕР!³⁰⁾

VIII. НЕЩАСТЯ

42. Пливе у вуличнім потоці
Наш мандрівник. Він поспіша
Туди, де скінчитись мороці,
Де є ікона! А душа
Чогось нудьгує. Душе, чому?
Дивися: дім стоїть при домі,
Мов намальовані! Вгорі
Неначе вежі Вавилону,
Небес уквітчують корону
Трудолюбиві димарі;

І чути мову зрозумілу,
І юнаки ідуть такі,
Що з ними і найтяжче діло
Ми перевернем залюбки!
А що не тісно у крамницях —
То ж не єдиним хлібом жить! —
Душа ченця, як легка птиця,
Аж поривається в блакить.

43. Так підійшов він до будинку
(Можливо й »Слова«³¹)... В добрий час!
Ченця зустріли щиро й дзвінко,
Як і заведено у нас;
А на прощання так сказали:
— Ми реставруєм! Бачте — Сталін
Оцею обсипався. Тому
Наказано позаліпляти.
І треба справді поспішати,
Коли не хочеш у тюрму...

А ту ікону... Без репресій
Не обійшлося. Але усе ж
На реставрацію в Одесу
Її взяли... Еге ж, еге ж...
Ось вам адреса, ось талони
Тут, при майстерні — на обід...
Там, правда, кислі макарони —
Все ж приемніш, як у сусід... —

44. Позадкував чернець у двері,
Та, зупинившись, рік таке:
— А де тут старші в УСЕСЕРІ,
Де саме старше УКАПЕ?³²) —
Йому адресу написали
І ось він у великій залі
Чекає виклику з людьми.
Було тут повно: і з торбами,
І з препорожніми руками, —
Не в силі описати ми.

Один озвався: — Чекаю правди
В своїй землі... — Якийсь дивак
Подав газету. — Ні, не »Правди«,
А правди справжньої, так-так! —
Промовив другий: — Я за волю
На фронті був. Тепер мені
Таку улаштували долю,
Що мабуть легше у труні... —

45. Озвалась третя: — З Василькова
Я йшла по правду аж у ЦИК:
Забрали в нас одну горову,
А що ж із другою? — то ж бик... —
— У мене невеселе діло, —
Промовивши, дідусь у білім
Схиливсь на палицю криву: —
Синка взяли. Не душогубщик —
Політик... Я ж не перекупщик,
Щоб їхати аж у Москву!.. —

І ще один посеред залі,
З торбиночкою і ціпком,
Сказав: — Шукайте, як шукали,
Бо правда є! Бо світ клинком
Ще не зійшовсь! Як треба — в Київ
Піду, ще вистачить цих ніг...
Я звусь Народнім Малахієм³³) —
І я скажу за вас усіх! —

46. Отак вони розповідали
Та й не зогледілись, коли
Прийшли оті, кого чекали,
Кому несли свої жалі:
Услід за вождиком Петровським
Йшли вожденята... Гей, московська
Стара шарманко, пригравай!..
Спинились при столі, тупцюють,
Додолу очі... Хай же чують
Про свій комуністичний рай!

Петровський вийшов і промовив,
Лякливо гублячи слова:
— Пробачте, граждане... Є ж мова,
Ще й українська! Та ов-ва...
Республіка ж бо не єдина... —
А з залі хтось: — Оголоси:
Прекрасна наша Україна,
Та хочуть всі її краси!.. —

47. На те вожді і вожденята,
Біліші білої стіни,
Взялись хутенько прямувати
До виходу... Пішли вони, —
Зате довідався Григорій
Народну правду. Скоро-скоро
Він вийшов, стиснувши уста;
І, у людське пірнувши плесо,
Пішов, як повела адреса
Того, ще з Києва, листа.

Ось і будиночок кривенький
Стоїть, сховавшись в кропиву.
Та замість пана Василенка —
Його стрічає ГЕПЕУ;
І мати з Василем — із сином
Дрижить (натерпілися ми!)
Як у негоду яворина,
Не бачить світу за слізьми.

48. Як риболов на рибу в сіті,
Як мисливець на дичину, —
Накинулись на нього всі ті,
Що учинили тут війну:
— Ти хто?! — гукнула зла личина.
Григорій витяг папірчину
З червоним підписом »Москва«, —
І гепеушники змаліли,
І наш чернець іде по ділу,
Хоча душа — ледь-ледь жива.

Розповідає господині
Про те, що бачив і що зна;
Про Стію в Києві... Людина
Людину швидко упізна:
— Забрали мужа... Що робити?
Васько росте... А я ж сама.
І як його прожити в світі,
Коли господаря нема?

49. Він був ученим. Забагато
Не можна знати в ЕСЕСЕР...
Чи не могли б ви запитати
В містах, де будете тепер,
Про Василенка?... У в'язниці
Напевно він... — І мов зигзиця,
Припала мати до сінка.
І той заплакав, бровенята
Докупи звівши: — Вирву тата
Я сам із рук большевика!.. —

Дитя, дитя... Велике горе
На плечі спало цій сім'ї!
І щиро поділив Григорій
Худі карбованці свої,
І слово дав, тверде й побожне —
Його шукати; й руку стис, —
Дарма, що жінці і не можна. —
Таки довів червоний біс!

50. Пішов чернець повільно з хати,
Сльозу змахнувши на рукав.
Тепер не тільки Божу Матір —
Іще й людину він шукав.
О, як схотілося йому ще
У натовпі, у самій гуці
Сьогодні бути! Звідусіль
Пливли гучні людські потоки.
Пішов і він надбитим кроком, —
І так прийшов у »Березіль«³⁵).

В фойє, прегарнім, мов корона,
Був день (дарма, що впала ніч!).
Розмову вчув про Кальдерона³⁶) —
Та не збагнув, у чому річ;
Ще інші говорили тихо:
— Кажу ж тобі, що не поїму,
Чому ота »Просвіта« — лихо³⁷)
І тра боротися чому?.. —

51. Чернець не чув про Діогена³⁸),
Та сам, неначе Діоген,
Шукав своїй душі знамена
Між тих наречій і племен.
То мову чув свою, мов пісню,
То какали на виднім місці —
Всього наслухався в фойє;
А що найбільше — надивився
На лямпочки — театр яскрився!
(Пробачте слово, це мое).

На стінах оглядав картини,
І серед них одна така
Була прецінна, як перлина
(Додам від себе — Бойчука³⁹);
Журнали проглядав худенькі, —
Душі припало не одно,
А особливо той Шевченко⁴⁰)
В незрозумілому »Кіно«⁴¹).

52. Та люстра згаснули вогненні,
І став Григорій сам не свій:
Не Крушельницький був на сцені⁴²)
То ж був Народній Малахій!
Із ним стрічались в управі!..
Он Кум, якому били браво
І називали Гірняка⁴³)...
А як закінчилась картина —
Всі викликали з-за куртини
Любимого керівника.

І вийшов Курбас. »Ось людина!« —
Чернець захоплено сказав: —
»Ще не пропала Україна,
Коли в очах така сльоза;
Душа народна не пропала,
Коли горить така любов!«... —
Щасливий серцем, до вокзалу
Григорій радісно пішов.

53. Ані порушника закону,
Ні тих, що бережуть закон —
Чернець не стрінув. До перону
Уже підкочено вагон,
Всїдають хутко пасажири,
Григорій і собі у мирі
Хутенько сів... Зігнувся стан...
А як проснувся — що за диво?
Це не Одеса гамірлива,
А ще дзвінкїше — Дніпрельстан!

Наш мандрівник, — дозволь, читачу, —
Іще не звик до потягів,
То ж ми йому усі пробачим
Прихід до інших берегів;
Пробачим серця біль... Нічого,
Козацькі славні кунтуші:
В Дніпрі загинули пороги⁴⁴⁾
Аби не згинули в душі!

54. »Там, де Дніпро дзвенить і лине,
Де хвиля в берег б'є дзвінка,
Уже поставила турбіни
Міцна робочого рука«...⁴⁵⁾
А що герой наш у Одесу
Збиравсь — то кілька плесків весел
І вже на пароплаві він.
Проходять шлюзи. Україно,
Ти ніби йдеш на верховини,
Хоч він не твій — оцей розгін!

Григорій радувався широ
Машині, створеній людьми,
(Ортезі і Гасету вірять⁴⁶⁾
Лише частково можем ми);
Він плив Дніпром, немов господар
— На нашій, не своїй землі —
А за бортами сиві води
Від гніву пінилися в імлі.

55. Мов у кіні пливли картини
(Хоч він не був іще в кіні):
Зір золотисте мерехтіння
В небес відчиненім вікні;
Безсонні птиці над полями
Пісень співали... Журавлями
Десь озивалися луги;
У небі місяць линув плавом
Навперегони з пароплавом;
Ген цокотіли потяги...

Ну як же, серце, не радіти
І не воздати як ясу
Тому, Хто водить цілим світом,
За цю природную красу? —
Моливсь Григорій. Падав чолом
Перед Творцем... І диво з див:
Раптовий грім над видноколом
Зі сну Григорія збудив!

56. Над ранок — всі послули. Рине
І рине стрімко пароплав —
Та за водою! без машини! —
Мотор давно не працював!
Ніхто того не чув, не бачив,
Бо капітан собі пиячив,
(Як то традиція велить);
Коли ж проснулись — горе, горе:
Вони вже випливали у море,
А море ж грає і кипить!

О, Чорне море несходиме,
Не накликай собі біди! —
Дивись: курить зловіщим димом
Лінкор похмурий аж сюди.
Уже наводить він гармати!
Мовляв, готуйтеся на дно,
А не в Туреччину втікати.
Піднявши враже знамено!...

57. Очуняв капітан — і з жахом
Побачив: сталася біда!
Куди його непевним шляхом
Дніпрова винесла вода!
Крутнув машини — не працюють,
Гукнув лінкорові — не чують
І починають бить з гармат!
Радист у радіо озвався,
Божився, сталінився, клявся:
— У нас з машинами не лад! —

Тоді з лінкору наказали
Усім пускатися уплав! —
А що усі повідмовлялись —
Арештували паронлав
І потягли, немов рибину,
Уже прокапчену в диму,
Туди, у рідну Україну,
А ще точніше — у тюрму.

58. Тяжка Григорія дорога
(Така й Енеєва була!):
Поклавшись на волю Бога,
Він сів у камеру... Зі зла
Хтось матюкався несамовито,
Хтось називав себе бандитом,
А інших — праведними; хтось
Ридав і бився головою
Об мур... — Голготою живою
Уздрів би камеру Христос.

Та що найбільше дивувало —
Це діти. Скаржились вони:
»В нас ГЕПЕУ батьків покрало,
А ми покрали кавуни...« —
О, заступися, Мати Божа,
За цих невинних! І прости! —
Іх повернути в рідне ложе
Вже певно зможеш тільки Ти.

59. Усіх допитувавсь Григорій
Про Василенка... Та йому
Відповідали в'язні хором:
»Ще й Василенка у тюрму?!«.
А сторожі? Вони мовчали,
Немов би ті глухі підвали,
Куди ізходили вночі...
»Минають дні, минають ночі«...
А справедливий суд не хоче
Нічого бачити. Мовчить.

І все ж, ми нашого героя
На волі бачимо. Ов-ва!
Допомогла йому, як зброя —
Записка з підписом »Москва«!
Але в реставраційній залі,
Між фарб, полотен і знамен, —
»Послали вчора лиш, — сказали, —
Оту ікону у Ромен«!

ІХ. ДРУГЕ НЕЩАСТЯ

60. Так поклонивсь Григорій морю
І знов на станцію потяг;
І знову свердлиться в простори
Непосидячий паротяг...
Прощай, Одесо сонцелика,
З усім: з бандитами, і з криком,
З Растреллі творивом дзвінким⁴⁷);
І з Пушкіним, що став плечима⁴⁸)
До тебе, море... (Тут до рими
Було б запитання: з яким?)...

Прощайте й ви, чудові сходи,
Що хвилями до вічних хвиль
Спливаєте! Усі народи
Вам ворожили «биль-не-биль», —
Та з днів рухливих перевесел
Всі випали! Лиш ти жива! —
То ж до побачення, Одесо,
Землі моєї вартова!

61. Летять на південь полустанки
І сонцем палені степи;
Пече розпечена вагранка
Женців, і поле, і снопи;
Сюди б води! Її немає, —
Як в Андалусії, в цім краї,
Жарота гостем не була:
У переповненім вагоні
Сиділи справді всі червоні,
Не від ідеї — від тепла!

Водичі шклянка кружеляла,
Мов на весіллі молода.
Усі пили ще й запивали, —
Благословенна будь, вода!..
А потім так, заговорили
Про темпи... І на їхню річ —
Ревнули гальма, аж завили,
І все покрила темна ніч!

62. Наш мандрівник аж у лічниці
Просунувсь... То щастя, що роки
Йому присуджено були ці
Неумиральні!.. Три дядьки
Лежали поруч. В катастрофі⁴⁹),
Такий прикметній для епохи,
Пропало їх!.. («Мовчок! Мовчок!»),
Григорій — так собі, забився,
Було щось гірше: загубився
Пальтопіджачний сірочок!

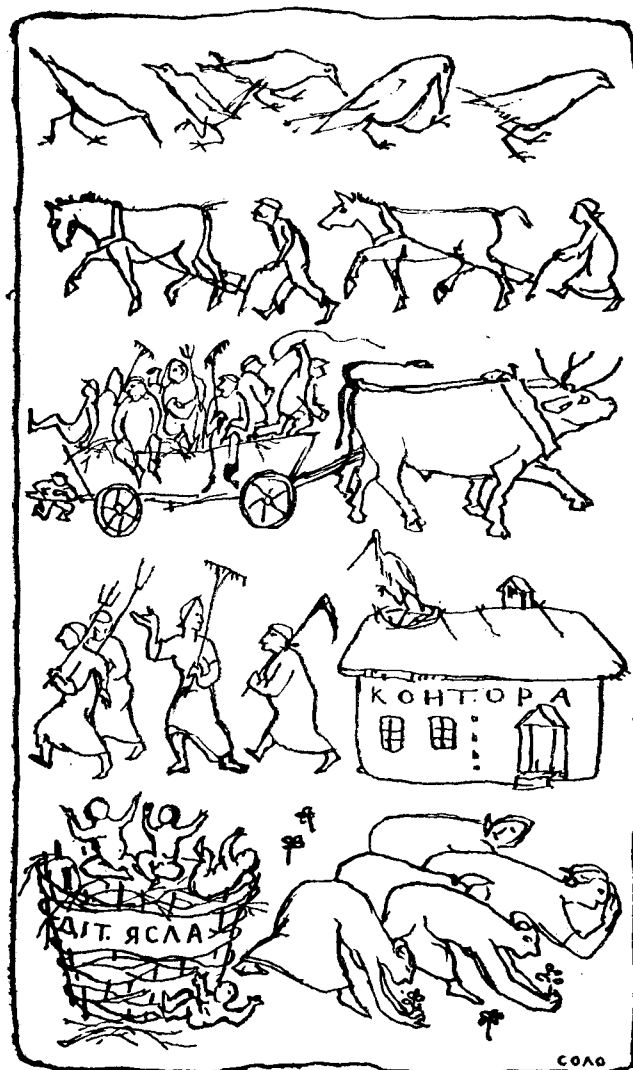
А з ним — і гроші, і записка
З червоним підписом «Москва»!..
Так чоловік, ступивши слизько
На лід, — спохватиться, бува,
Але запізно! Лід тріскоче,
А той, що повагом ступав, —
Біжить, зажмурюючи очі,
Готов на «пан або пропав!»..

63. Бо ж як, скажіть, в УЕСЕСЕРІ,
 Де все за підписом живе,
 Без папірця поткнутись в двері?.. —
 Що синяки! Те заживе! —
 Лежав чернець — подвійно хворий;
 Він із розпукою у зорі
 Молитву шепотом читав.
 А як закінчив, — то сусіди
 Озвалися: — Одводить біди
 Молитва: біль малішим став. —

Дебела Варка-санітарка
 У це повірить не могла
 (Не дурно санітарка-Варка
 Вже комсомолкою була!);
 А потім двері заскрипіли
 І входить жінка: — Боже ж мій!...
 Було і так життя не білим —
 Тепер вмирать мені самій!

64. А чоловік озвався до неї:
 — Ні, ні, Маланко, не гріши...
 Ось він молитвою своєю
 Приніс полегшу для душі. —
 І на Григорія вказавши,
 Йому подякував, як завше
 Колись водилося у нас.
 — А як же ви? І не провіда
 Ніхто вас... — І ченця сусіда
 Бере з собою в добрий час.

»Село і серце відпочине...
 Неначе писанка, село...«⁵⁰)
 Прийшла його лиха година —
 Село в кріпаччину ішло!
 І хоч здіймалися пожежі
 І хоч стріляв з обріза хтось —
 Вже пожирав людей, і межі,
 І радість, і любов — колхоз.

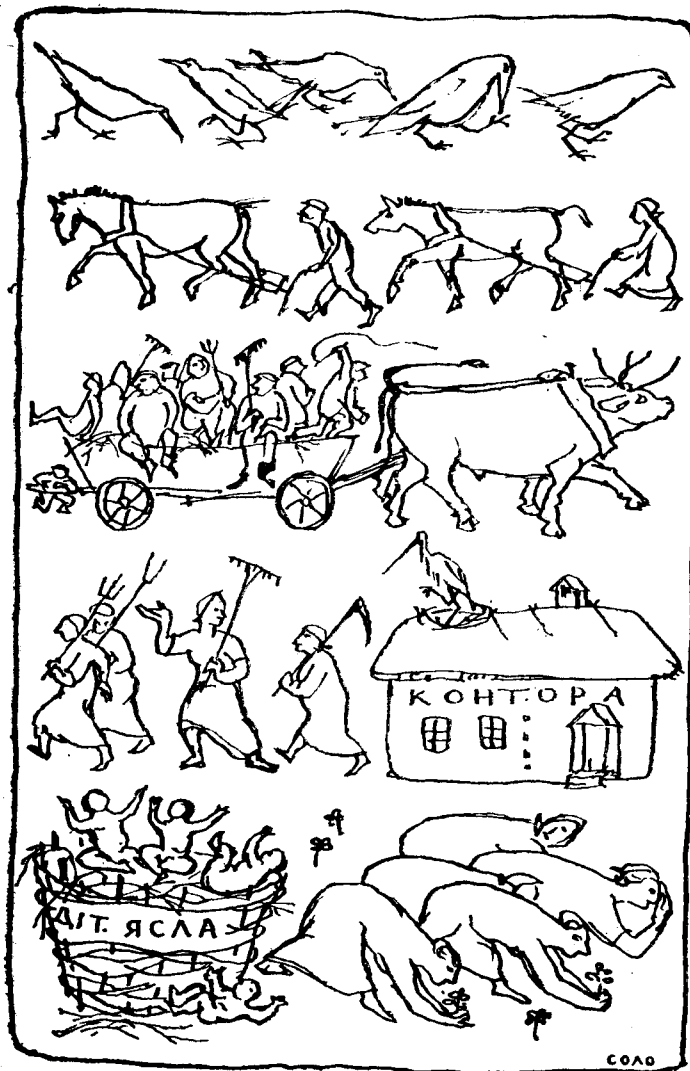

63. Бо ж як, скажіть, в УЕСЕСЕРІ,
 Де все за підписом живе,
 Без папірця поткнулись в двері?... —
 Що синяки! Те заживе! —
 Лежав чернець — подвійно хворий;
 Він із розпукою у зорі
 Молитву шепотом читав.
 А як закінчив, — то сусіди
 Озвалися: — Одводить біди
 Молитва: біль малішим став. —

Дебела Варка-санітарка
 У це повірять не могла
 (Не дурно санітарка-Варка
 Вже комсомолкою була!);
 А потім двері заскрипіли
 І входить жінка: — Боже ж мій!...
 Було і так життя не білим —
 Тепер вмирать мені самій!

64. А чоловік озвався до неї:
 — Ні, ні, Маланко, не гріши...
 Ось він молитвою своєю
 Приніс полегшу для душі. —
 І на Григорія вказавши,
 Йому подякував, як завше
 Колись водилося у нас.
 — А як же ви? І не провіда
 Ніхто вас... — І ченця сусіда
 Бере з собою в добрий час.

»Село і серце відпочине...
 Неначе писанка, село...«⁵⁰⁾
 Прийшла його лиха година —
 Село в кріпаччину ішло!
 І хоч здіймалися пожежі
 І хоч стріляв з обріза хтось —
 Вже пожирав людей, і межі,
 І радість, і любов — колхоз.

65. Коли б то хліб забрала спека! —
Його держава узяла!
На клуні зваленій лелека
Лише лишилась від села!
Дні шкандибали в невідоме...
Минулися осінні громи —
Сікли сніги, мов батоги.
А з України в сніжній піні,
Завалені зерном і сіном,
На північ бігли потяги.

Не пізнавав себе Григорій,
Ані господарів своїх.
Прийшла весна — і їли кору,
І вже не чули власних ніг...
О, господарю добрий, чому
Несеш ти терновий вінець:
У власнім домі — а без дому,
В своїй країні — чужинець!

66. — Хіба ж я знав, — сказав господар, —
Що большевицька власть така!
Та я й не йшов із нею зроду, —
Спитаєте мого сінка...
А він... І сам не знаю, де він —
Він не поклониться ніяк,
Та й геть подався... Вже минуло
Із пару років... — І зідхнули
Чернець і приспаний козак.

І це було останнє слово
Безуглого. Біля садка
Білів ще довго хрест кленовий.
Аж доки Варка метушка
Раз не побачила: зрубали
Того хреста... Пішов чернець,
Міняти (все тоді міняли!)
Того ж хреста — на буханець.

67. Кленовий хресте! Як з тобою
Між люди йти! Ти ж піт і кров!..
Як нечестивою рукою
Тебе нести, мов купу дров?!.
Кленовий хресте!.. Йшов Григорій.
Було попалено й забори,
Все зміняно. Та ж дрова ці
Він сподівався поміняти.
Йшов, питав би... — в кожній хаті
Його стрічали лиш мерці.

І став знесилений благати
Чернець підмоги у Христа;
І на дітей наткнувся у хаті,
І біля них поклав хреста, —
І гріх простився. Не для себе
Шукав він хліба — для вдови.
Дощем ридало зблідле небо,
Піднявши хмари-корогви.

68. Іще Григорій так ніколи
Ясного Бога не молив!
Немов розкидані колоди,
Немов снопи посеред жнив, —
Лежали люди на дорозі...
Кудись брели, опухлі, босі
У дощ, у спеку, у мороз...
І ось — які могли ходити,
Пішли, як вказано бандитом,
На шлях кріпацький — у колхоз.

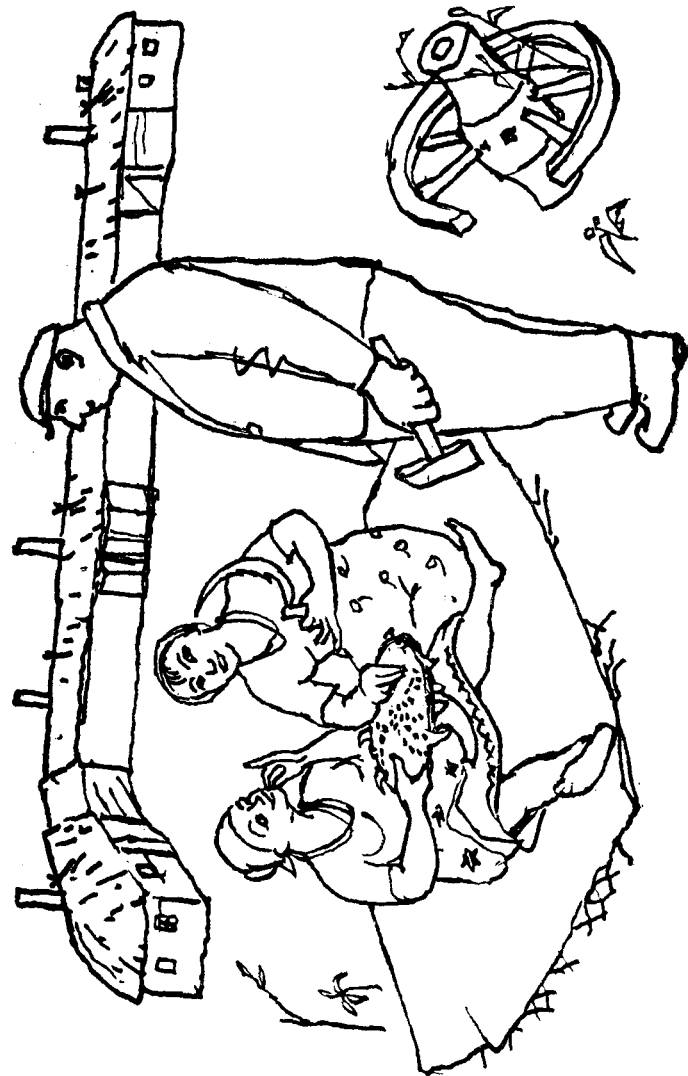
Хто був відважніший — втікали
Таки в Москву ж, чи на Кавказ,
Щоб звідти — просто на канали
Потрапити! Проклятий час
Прийшов на тебе, Україно!...
Чернець молився, ідучи,
Аж до станційної руїни
Додівав якомсь уночі.

69. Розповімо, що сталося потім
(Чи не приснилося вві сні!):
Стоїть біля перону потяг,
Мотрону видно у вікні!
— Грицько! Сюди!.. — вона гукає
І нашвидку від хліба крає
Йому окрайця. От яка!
Узяв Григорій. Не собі це —
Безуглій пухлій, удовиці
Він дасть хоч трохи житняка.

Заревнувала тут Мотрона
І так ласкаво почала:
— Я з тим Как Цапнуть-скорпіоном
Не хочу й знатись!.. Із села
Він все зідрав!.. Іжджаймо жити!
Я направляюсь у Москву:
Отам ми купим наше жито,
А може й ситець, і халву...

70. Ні. Їй подякував Григорій
І попрощався. Потяг зник,
Людьми забит по саму гору
(По хліб мандрує трудівник
Із Житниці!⁵¹)... Чернець Мотроні
Був вдячним; вірним же — іконі, —
Не міг і мислить про сім'ю...
Маланка вижила. І з нею
Прощавсь, як з рідною своєю,
Чернець, — пішовши по Свою.

Ромен! Не дуже то й далеко!
Тут навіть річка та текла,
Що веселить серця у спеку —
Злегка посивіла Сула.
Але без грошей у дорогу
Без документів — не рушай!
Тому-то, помолвившись Богу,
Чернець іде в «Советський Рай».

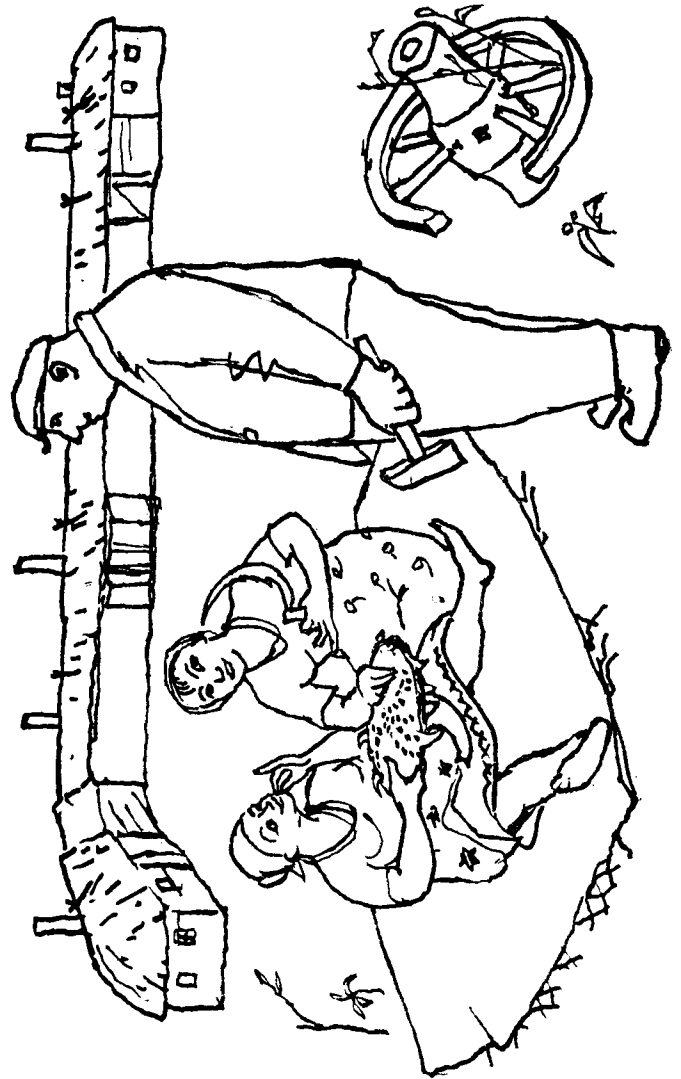

69. Розповімо, що сталося потім
(Чи не приснилося вві сні!):
Стоїть біля перону потяг,
Мотрону видно у вікні!
— Грицько! Сюди!.. — вона гукає
І нашвидку від хліба крає
Йому крайця. От яка!
Узяв Григорій. Не собі це —
Безуглій пухлій, удовиці
Він дасть хоч трохи житняка.

Заревнувала тут Мотрона
І так ласкаво почала:
— Я з тим Как Цапнуть-скорпіоном
Не хочу й знатись!.. Із села
Він все зідрав!.. Іжджаймо жити!
Я направляюсь у Москву:
Отам ми купим наше жито,
А може й ситець, і халву...

70. Ні. Їй подякував Григорій
І попрощався. Потяг зник,
Людьми забит по саму гору
(По хліб мандрує трудівник
Із Житниці!⁵¹)... Чернець Мотроні
Був вдячним; вірним же — іконі, —
Не міг і мислить про сім'ю...
Маланка вижила. І з нею
Прощавсь, як з рідною своєю,
Чернець, — пішовши по Свою.

Ромен! Не дуже то й далеко!
Тут навіть річка та текла,
Що веселить серця у спеку —
Злегка посивіла Сула.
Але без грошей у дорогу
Без документів — не рушай!
Тому-то, помолившись Богу,
Чернець іде в »Советський Рай«.

71. В тому колгоспі раєвому
Був головою І. Смола:
Він слухав трохи Виконкому,
А більше — рідного села.
З Григорієм розговорився
Та й мовить: — Бач, а я журився,
Бо до печатки діло є...
Так ви малюєте? Чудово! —
І келишком запив розмову,
І вже й папери видає...

Із тиждень працював Григорій,
Печатку витявши таку,
Що не пізнає чужих узорів
Найбільшому большевику! —
Смола платив йому не мало,
Бо ж та печаточка була
Підроблена... — і хліб, і сало
Тяг для людей Іван Смола.

Х. СТУКАЙ — І ОТВОРИТЬСЯ

72. Як не згрішиш на світі цьому
Пане-товаришу Прудон⁵²),
Коли закон жене із дому
І вовком дивиться закон? —
Отож чернець, гріха не взявши,
Смолі подякував, як завше
Колись водилось у людей,
Та з документами й грошима
В Ромен мандрує... Тут і рима
Мені у голову не йде!..

Кохане місто! любі меди!
Чи пам'ятаєш, як колись
В тобі хоробрі горді шведи⁵³)
Із козаками обнялись?

Кохане місто! любі вина!
Чи бережеш той день-любов,
Коли Найбільший в Україні⁵⁴)
Тебе провідати прийшов?

Кохане місто! білий квіте!
Чи пам'ятаєш ті сніги,
В яких на зоряних бандитів
Ти випускало потяги?⁵⁵)...

73. Григорій радісно підходив
Туди, де в маєві знамен
Минулих років і походів
(Забутих!) височів Ромен.
Міст на Сулі. Дорога вгору... —
І вражений спинивсь Григорій
Від вибуху, що все потряс!
Дививсь — і сам собі не вірив:
Зірвали церкву люті звірі,
У порох впав іконостас!

І мандрівник тоді заплакав
Уперше за шість соток літ;
І чорний ворон гірко крякав,
На хмару впавши... Наче пліт,
Земля хитнулася під ногами,
І брук камінням задзвенів, —
Людина впала у нестямі,
Незнаній за минулих днів.

74. »О, Боже, чи не забагато
Ти посилаєш мук землі,
Що зве Тебе єдиним Татом,
Загрузши страшно у ріллі?« —
Упав Григорій на коліна.
Мовчала зірвана святиня.
Лише скорботний лик Христа
З розбитої дививсь ікони.
Йому хилилися в поклони
Оселі, села і міста.

Тоді до натовпу людського
Чернець озвався: — Люди, єсть
Одвічний! Не забудьте Бога —
То ваша радість, піт і честь!... —
Сюрчки тривожно засюрчали,
Та зник провида між людьми...
Мандруймо ж далі. Вже чимало
Гуртом промандрували ми.

75. Радій, мандрівче! Мить пригожа
Нарешті надійшла: йому
Всміхнулася вічна Мати Божа,
Неначе триста літ тому! —
В Ромні, в реставраційній залі,
Йому ікону показали
Й охоче в руки віддали:
— Ми не змогли нічого втяти!
Вона якась така заклята,
Що хоч у воду, до Сули... —

Не слухав їх. В кутку Григорій
Свій вічний скарб поцілував,
І хоч сліпив дорожний порох —
Уже закачував рукав:
В тісній замкнувши кімнати,
Щоб хто не вліз із копитом, —
Він розпочав молитву-працю,
Зміцнивши сам себе хрестом.

76. Малює й бачить: більше суму
На Богоматері виду... —
Про все Григорій передумав,
Про всю незчислиму біду;
Згадав не раз і Василенків,
І про Безуглого... Та всенький,
Усенький час в душі, мов крик —
Картина зірваного храму...
О, як скорботно очі з рами
Дивилися... і в'янув лик...

Засумувала Україна
Після Богдана. І Вона
На рідну глянувши руїну,
Слізьми заплакала, Ясна,
Одвічна Мати на іконі!
Даремно намагавсь чернець
Розвеселити лик! — долоні
Відчули терновий вінець.

77. Минає час. Минає літо.
Згусає фарба у ченця.
А Божа Мати — сумовита
Така ж і далі із лица...
І ось вночі, ікону взявши,
І помолившись, як завше, —
Пішов тихенько у пільму:
Чернець подумав, що писати
Пренепорочну Божу Матір
Лиш в Лаврі суджено йому.

Ромен осінніми садами
Останній передав привіт;
Останній дім, остання брама —
І потяг вирвався у світ!
На Київ стелеться дорога.
То й ми присядемо в купе,
Щоби подумати про Бога,
Хоча й почуть про ВЕКАПЕ.

ХІ. ШЛЯХ НА КИЇВ

78. Хоч пасажирів хмара-туча —
Та всі пригноблено мовчать.
Хто ж на уста твої співучі,
Народе, положив печать?
Сусід озвався до сусіда:
— Тут, кажуть, Каганович їде...
— Хрущов прямує із Москви...
— У Київ привезли столицю,
Ото й летять мов круки-птиці
На нашу голову... — Ей, ви!...

— Тепер нам в'язи скрутить Сталін...
— Хіба Германія?.. — Та ша!...
Спинився потяг. До вокзалу
Ченця аж кинулась душа:
Це ж тут Безугла! не Мотрона!
Напевно їй життя не мед. —
Григорій вийшов із вагону,
А потяг рушив уперед.

79. Простуючи в село, надибав
Наш мандрівник на юнака,
Що над вельосипедом гибів,
Загнавши в гуму будяка.
»Ще миршаве таке, а вміє
На двох колесах«... Круглим змієм
Лежала камера в траві.
Учтиво мовивши »Здорові!«,
Юнак почав таку розмову,
Хоч трохи й гордо, та на »ви«:

— Я тут у школі, вчителюю,
І знає все мене село:
Як де проходжу — завжди чую
Степан Степанович Равло!
А ви ж куди, чого і хто ви? —
У душу ліз, немов оса.
— Мальяр, — чернець на те промовив.
— А що за тема? — Небеса. —

80. Немов заприятелювали.
Хоча було й не до смаку
Оте »куди, для чого звали,
І у родину, у яку...«
— А покажіть свою картину! —
Вельосипеда він покинув
І до Григорія пристав.
Ну, що робити, показати?
І показав. — О, Божа Мати!... —
Равло прицмокнув і розстав.

— Чи скопіюйте, чи продайте!
Я живописець сам. Плачу
Таку ціну... — ану вгадайте?
І Києву не поплечу!..
А ви про Нарбута не чули?⁵⁶⁾
Ах, малював! Так от ракли,
Ті комуністи! — не збагнули
Його, і не приберегли! —

81. Ще красномовність не відпала
Від чорномазого Равла, —
Як Божа Мати засіяла,
Немов не копія була!
— Ось маєте, — чернець промовив
І копію віддав при слові,
І зразу ж заплатив Равло;
І наче з радости, скареда,
Він на собі вельосипеда
Повіз поспішно у село!

— Так ви до кого?! — ще з дороги
Равло гукнув. — Та я — туди... —
І принатис чернець на ноги,
Аби заплутати сліди.
Мерщій! Ти ж бачив, як зривали
Святиню! Став нерівний час:
Льохи й муровані підвали
Чекають віддавна на нас!

82. Якби ти знала, добра душе,
Кому ж ми копію дали!
Та ж то — стукач! та ж то кликуша,
Найчервоніша у селі!
Він заплатив копійок пару,
Щоб вторгувати із базару
Не на іконі, — де там, де! —
Побіг, помчав Равло цосили
Ченцеві вирити могилу
У місті — у ЕНКАВЕДЕ!

Отак на людях заробляти
Партійний підсвинок Равло
Умів!.. Безугла серед хати
Аж зупинилась: — Що б було,
Коли б довідалась псявіра
Про те, що ви зайшли сюди?!.. —
Але ченця надхненна віра
Усіх рятує від біди.

83. Вечерю з'їли — чим багаті.
Ікони копія і тут
Лишилася в убогій хаті,
Захована в найдаальший кут.
І вже збиравсь чернець в дорогу,
Як раптом слово із порогу
Таке упало: — Мамо!.. я... —
Схитнулася жінка: — Любий сину!
Моя оплакана дитино,
Єдина радосте моя!... —

Плечистий муж... Та мов дитина,
Заплакав син... Хвилини йдуть...
— Зайшов я тільки на часину
Тебе провідати — і в путь.
Ось трохи грошей на підмогу
Тобі на шахті відіклав,
А сам — прости, — іду в дорогу.
На ту, що »пан, або пропав«.

84. Не сила тут лишатись, мамо.
Я за кордон зібравсь іти:
Там певно стрінуся з братами,
Там правду понесу в світи
Про Україну... Будь здорова,
Не гнівайся, моя любове,
Моя матусе!.. Не один —
Ми приїдемо катам на горе!.. —
І зник блискучим метеором
Такий змужнілий, рідний син.

І на порозі хати мати
Благословила сина слід
Іконою. І Божа Мати
Всміхнулася! Чернець поблід:
Це ж чудо сталось! — Не загинеш
Ні в дні чуми, ні в дні війни,
Печальна наша Україно,
Коли такі твої сини!

85. Їм не довідатись довіку
Обом про те, як край села, —
Не чувши пострілу, ні крику —
Знайшли забитого Равла,
А біля нього — мабуть з міста —
Пробитого енкаведиста...
Що сталося і як було? —
Чернець ішов собі по шпалах...
Безугла в полі працювала...
А у землиці — гнів Равло.

Довгенько йшов Григорій, доки
Не відійшов далеко вбік.
Тоді змінив підбиті кроки
На паротяг... Багато рік
Із голосистими мостами
Кудись далеко відпливли,
Аж відчинились пишні брами —
Ми вже у Києві були.

ХІІ. СТОЛИЧНІ ЗУСТРІЧІ

86. І бачить чудо наш Григорій:
Асфальт — замінено сріблом,
Замість електролямпок — зорі
Сміються весело за шклом;
Дахи — із золота відлиті,
В будинках вікна — із блакиті,
В повітрі — плаває трамвай!..
Це сон чи Київ? Годі знати! —
Куди ж це ти потрапив, брате,
В який благословенний край?

Так, так, це Київ! Бо червоні
Вгорі палають прапори
І виглядають злі мільтони
Із-за дверей, як із нори; —
Це Київ буде зустрічати
(Сюди якийсь приїде туз):
Хай нас побачить буржуатий
Англієць, німець чи француз!

87. Іде Григорій. Вліво, вправо
Подивиться: не місто — пан!..
Не знав, що далі — йшла облава:
Ловили власних громадян!
І ледве вирвався, сірома,
Коли на нього із-за дому
Накинувся якстій мільтон:
Лиш торбу смиконув щосили —
І в ноги так, що й закуріло!
А плащ — потрапив у полон.

Пробіг завулком — знову диво:
Усе таке, як і було:
Де покривилось — там і криво,
Цвіте, де і раніш цвіло...
І догадавсь: шельмує банда,
І пригадав тоді Москву!..
Так те, що зветься «пропаганда» —
Чернець побачив наяву.

88. Іще він бачив, як у лаві
Ішли артисти уперед,
А на половлених в облаві —
Установляли кулемет...
І високо в небесній далі
Щось заревло — і слово «Сталін»
Писали в небі літаки...
Раніш би наш чернець-бідаха
Пополотнів напевно з жаху,
Та проминули ті роки!

А все таки злякався зіло,
Коли з пивничного вікна, —
— Чи ти здурів, чи я здуріла?! —
Мотрона крикнула! — Впізнав?!
Не бойся, Гріша! Будь, як дома.
От харащо, що ти прийшов!
Мене взяла така оскома
На заробіток і любов!... —

89. Давно не бачили Мотрони,
Тому й не знаємо!.. Була...
Вже не літала в ешелюнах —
Але й на фабрику не йшла!
Закон усе узяв у руки,
І ось вона тепер на бруки
Виходить ніччю... Так, життя...
Григорій у душі молився
І пильно в очі їй дивився,
І серцем кликав каяття.

— Я рік сиділа у тюрязі
За пачку чаю... Так тепер, —
У мене все, як на бомазі —
Плюю на цілий ЕСЕСЕР!
Хіба дурних на світі мало?
Завжди зустріну дурака... —
І змовкла. На щоку запалу
Сльоза скотилася гірка.

90. — Так що ж, Григоріє, робити?
Я вже пропаща... Що мені? —
Шляхи-доріженьки забито,
Мое життя — уже в труні.
Я донесла... Ти розумієш?..
Рудань навчив... І ось — повія
І нею буду до кінця.
Я чесним — в очі не погляну...
Даремно, друже мій коханий,
Тоді не йшли ми до вінця... —

Григорій довго, слово-в-слово
Про все Мотроні розповів;
І та зрікалася любови,
І зморшки між стрілистих брів
Зібралися. Запізно дуже
У все повірила вона!
Упала ніч. — Прощайте, друже,
Я вас негідна... я — брудна.

91. Ішов чернець униз поволі
І думу думав. Сил нема
Мотрону вирвати з неволі,
Бо навкруги — сама тюрма...
Ще про Безугленка згадавши,
Він ревно помоливсь, як завше,
І вклався спати у дворі,
Біля самісінької брами, —
Щоб бути з вільними руками
І вільно вийти на зорі.
Чи спав не спав, аж чує скоро:
Щось шепотить само собі.
Приглянувсь — хлопчик під забором:
Блицьать вуглинки голубі,
Кирпатий носик... стан тоненький...
Сухі, посинілі уста... —
Та це ж маленький Василенко!
Та це ж маленький сирота!
92. — Чого ти тут?.. — А ми — блотние, —
Почув у відповідь чернець:
— Я между прочим тільки в Київ —
Одеса — мать, Ростов — отец!..
— А рідна ж мама де? — питає,
Немов нічого і не знає,
Чернець, затрясшись. — А вона,
Вона у Харкові. А може,
Хіба я знаю?.. — Боже, Боже,
Таки війна! Страшна війна!
»Уркан« підсів: — Тебе як звати?
— Григорієм. — Ти теж блатной?
— Ні, я маляю... — А, так мати
Ісповідалась предо мной
Про вас! Це ви? Прекрасний дядя...
От хай отут не буду жить!
Та чи ж дадуть лягаві⁵⁷⁾ гади
Комусь по-людському пожить?!

93. Ім'я малого друга — Вася,
А як по-батькові — не знав...
Григорій витяг бідоласі
Окресць хліба; і сльоза
Набігла хлопчику на оці,
І він признався: — Наші хлопці
Пішли на мокре⁵⁸⁾... я не йшов.
Ну от, сиджу, мов гвоздь у дощці,
І жду, поки якійсь мотрьощці
Не пообрізує підошов... —

В ту ніч, холодну, під парканом,
Про те домовились вони,
Що Вася буде уркаганом —
Та буде тільки до війни!
І що як прийде батько з світу,
То й він повернеться тоді
Додому, в Харків... Діти, діти,
Орлята наші молоді!

94. А ще домовились стрічатись
На Володимирській горі...
Та швидко стало розвиднятись,
І закурили димарі,
І фабрики, зідхнувши важко,
Воріт розперезали пряжку, —
І трудовий ковтали люд.
Хлопчина зник. Чернець повільно
Іде, вглядаючися пильно:
Облава може бути й тут.

А що ж ікона? Вічна Мати!
Уся в сльозах! Уся в журбі!
Тут може й камінь заридати, —
То ж як не плакати Тобі!
Вгорнув у хустку... І трамваєм
Григорій їде, щоб якстій
Побачитися з тим, що знає —
З Іваном Гнатовичем Стій.

95. Ось і нора. Тут час дбайливо
Навколо всього походив.
Але таких преюродивих
Не сподівався Григорій див!
— Да, що вам нужно? Как, обратно?
Понятно всьо і не понятно...
Да проходіте, той-отой... —
Чи ти на місці ще, Софіє? —
З Івана Гнатовича Стія —
Зробився ревний русській Стой!

О ви, »ежові рукавиці«!⁵⁹⁾
О ти, хахлацький рабський дух!
Григорій хтів йому по пиці
Заїхати! Та той — оглух
І ледве бачив... Та й не гоже
Руки поганити йому.
І Стій заплакав: — Боже, Боже,
Вони зробили нам тюрму... —

96. А потім враз розгарячився,
Заметушивсь, задріботів,
Чи у стахановці пошився,
Чи перегнать себе хотів?
— Для фарби масла? — я не маю!
Он подивіться: з того краю
Великий дім — підіть туди,
Там Богомолець молодецький —
Окраса наша всесоветська —
Добуде масла і з води!

Але іконочку -- подалі
Ви відкладіть! Щоб пронесло —
Візьміте Сталіна!.. Ось Сталін —
Ось вождь! мотор! літак! крило!
Його малюйте!... — »Божевільний!« —
Чернець подумав, навтіки
Пускаючися самовільно,
Не стисши Стоеві руки.

97. Як вибіг, глянув: — на узліссі
Такого бачив десь за вік! —
На Леніна 68-ім⁶⁰⁾
Стояв кремезний чоловік.
Чи то ченцеві так здалося —
Було посріблене волосся...
Чи не заскоро те прийшло!..
А ще примітив: попід очі —
Лягли недоспанії ночі,
Покраляли важке чоло...

Ченця уздрівши погляд пильний
(О, не подібний до зівак!),
Максим Тадеєвич повільно⁶¹⁾
У двері вийшов... Що за знак?...
Ішов чернець угору скоро
І все крутилось в голові:
»Яке ще там у біса горе,
Коли серця у нас живі!«⁶²⁾.

98. До Богомольця⁶³⁾ — черга. Люди
Стоять на вулиці хвостом:
Один хрипить на повні груди,
Другий поводить животом;
А хтось із видом незавидним
Шепнув таке: — Вмирать обидно,
Бо ще й не жив я наяву!
Ану ж він дасть ісправді ліки,
Які прибавлять стільки віку,
Що й комунізм переживу?.. —

Стояли чинно генерали,
І сам Рижков⁶⁴⁾, як стовп, стояв;
І комуністи тут стояли,
І безпартійні, — кожен мав
Охоту трохи ще пожити:
Одні — бо ж вариться кутя,
А інші — пережить бандитів
І дочекатися життя!

99. А наш Григорій? — він іконі
Життя продовжити хотів,
Щоб сяла в ночі у полоні,
Щоб усміхалась — між дротів!
І як дійшов до Богомольця,
Таке сказав: — Для комсомольців
Ви не шкодуєте труда.
Не пошкодуйте ж і для Неї,
Аби пізнали фарисеї,
Що їм ще трапиться біда!

Не знаю, вірите ви в Бога,
Чи?.. — Академік встав тоді,
Пройшовся тихо до порогу
(Щоб не трапитись біді)
І широко перехрестився,
І мовив: — Прізвище оце
Не зганьблене. Чого добивсь я —
То не єдиним олівцем. —

100. Дав масла й фарб, і став прохати:
— Лише нікому ні слівця,
Бо будуть ними малювати
»Усенародного отця«!
А фарби ці — навіки-вічні
Ненарушимі, символічні:
Від Володимира ще тут⁶⁵)... —
Мов рідні друзі попрощались.
На серці у ченця відпало:
Пішов, благословивши труд.

Біля під'їзду — червоніла
Енкаведистів тьмуца-тьма.
Якісь панки у авта сіли;
Хоч затулялися — дарма!
Впізнали всі: це Толіяті
І з ним Торез⁶⁶)... Так ось де ви!
(Між нами: »вічні« — лікуватись
Сюди приїхали з Москви).

101. А як Григорій далеченько
Таки зайшов, — почувся крик:
— Та ти ж, нівроку, здоровенький! —
Кричав на когось робітник.
А »той« — то Корнійчук⁶⁷) зухвалий
Ішли і натовп розпихали,
Все людство матом кленучи;
Немов жар-птиця над ланами —
Світив і сявав орденами,
До академіка пручи...

І засміявсь Григорій дзвінко,
І йшов, пришвидчуючи крок,
Повз маґазини й маґазинки,
Мільтонів, псів і торговок;
Аж вгору вийшов, на Хрещатик⁶⁸),
Красою славен серед нас, —
І вирішив: тепер кінчати
Писання треба. В добрий час!..

102. Вже недалеко й Лавра. Трохи
Пройдімсь по свіжому сліду.
Та в цю стемповану епоху
Чи ж довго ждати на біду?
Хоча на цей раз обійшлося
І без мільтона — все ж волоссям
Наїжилася голова:
Григорій прочитав об'яву,
Таку червону, аж криваву,
З жорстоким підписом — »Москва«.

Там говорилося, що знову
Помічено в УЕРЕСЕР
Контрреволюційну гідру нову,
Давно присуджену на смерть:
На тій об'яві били в дзвона,
Що дух Мазепи ще живий⁶⁹),
Що десь з'явилася ікона
І воскресає Хвильовий!

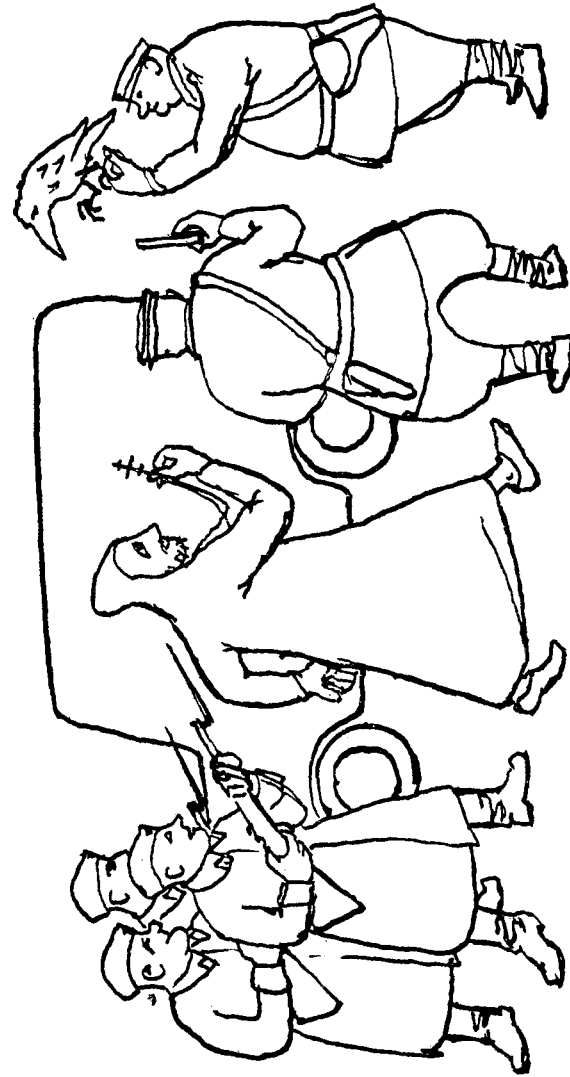
103. »Тому то партія послала
Хрущова в Київ, — далі йшло, —
Йому довірив вічний Сталін
Револьюційне помело«.
А унизу, під текстом близько,
Була іще чиясь дописка:
»Петлюра йде! Дождесться люд!
Ми ще і Сталіна й Хрущова
За море сліз, за море крові —
Усіх поставимо під суд!«
- Чернець дрижачою рукою
Дописку дрібно охрестив.
Аж чує голос за собою:
— Поменше став отут хрестів,
Побільше діла! — став парняга
Пред ним, додавши: — Я — народ
Із фабрики. Мені бомагу
Дали сьогодні на роцот.
104. — Що ж сталося? — Та я свинею
Того Стаханова назвав —
Ну й попрощався із ріднею,
І в білий світ помандрував!
Ще добре, що не посадили...
А то було б ісправді діло
Таке — візьми та й підпали! —
І синьоблузник, що недавно
З села прийшов, — лайнувся славно
В машини, зорі і воли.
- А цю дописочку, вот-ету,
Я вчора бачив: дописав
Один із університету
Та ще й таке мені сказав:
»Ви робітник?« — Та що ж робити... —
А він тоді: »Ідіть з добром,
Та все робіть, щоб погасити
Московські зорі над Дніпром«.

105. -- Ще говорив щось про Європу,
Про Шпенгра, чи якусь біду⁷⁰⁾,
Та я, по-правді, не второпав
Тих слів учених доладу...
Скажіть, ви ж вірите у Бога, —
Куди на станцію дорога?
Чкурну я, мабуть, на Донбас... —
І розійшлись, потисши руки,
У білий світ по нові муки,
Та все ж — для щастя! В добрий час!
- Той синьоблузник був »моторний
І хлопець хоч куди козак!⁷¹⁾
Такого лихо не пригорне,
І не приб'є слабій кулак! —
Чернець помолодішав трохи.
Дарма, що сніг у бороді...
Та в цю стемповану епоху
Чи ж довго трапитись біді?

ХІІІ. МАНДРІВКА НА КРАЙ СВІТУ

106. Він карточок не мав, щоб хліба
Собі купити, тож купив
Десяток яблук, трохи риби
І, наспівуючи мотив
Із кантиків, ішов додому,
У Лавру тобто. Незнайомий
Також за ним ішов кудись...
Григоріє! Чи ж ти не знаєш,
Що в цім усесовєтськїм раї
Чорти продажні завелись?

Той »хтось« — підслухував розмову
Біля об'яви. І тепер —
Ішов, неначе пес цєловий,
Що жив при будці ЕСЕСЕР!
Та наш герой (мій рідний брате!)
Украї стомившиєся за дня,
Ішов поспішно — виповняти
Своє життєве завдання.

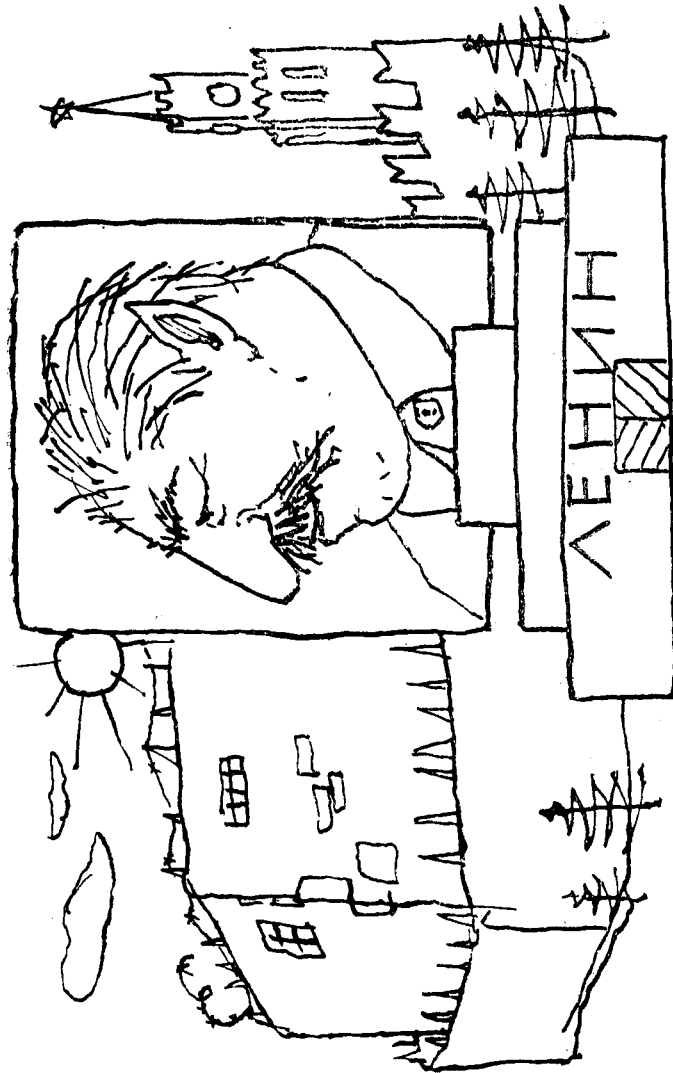

107. Проїшовши в Лавру знаним ходом,
Тим, що й не снилось татарві,
Ввійшов Григорій у проходи,
У мури, дужі, хоч криві.
О камене, ти тут — нетлінний!
Міцні муровані склепіння,
Без догляду так довго ви!
Господь за вами доглядає
Та й люди... — лиш про те не знає
Ніхто ні з мертвих, ні з живих.

Ікону у куток поклавши,
Під плитою (це від біди!)
І, помолившись як завше,
Чернець Дніпрової води
Надпив із кухлика, і фарби
Хотів розкласти — та не встиг! —
Хай краще блискавки удар би
Його між смертними настиг!

108. В іконописну, як розбійник,
Ввірвавсь Рудань: — Огня! огня!..
Так вот где чортов саможійник,
Сьогодні третій у мене!.. —
Григорій фарбу встиг сховати
І Господа почав благати,
Щоб допоміг йому тепер...
Неізбагненна Божа воля:
Чернець потрапив у неволю,
Бо воля — враг ЕСЕРЕСЕР!

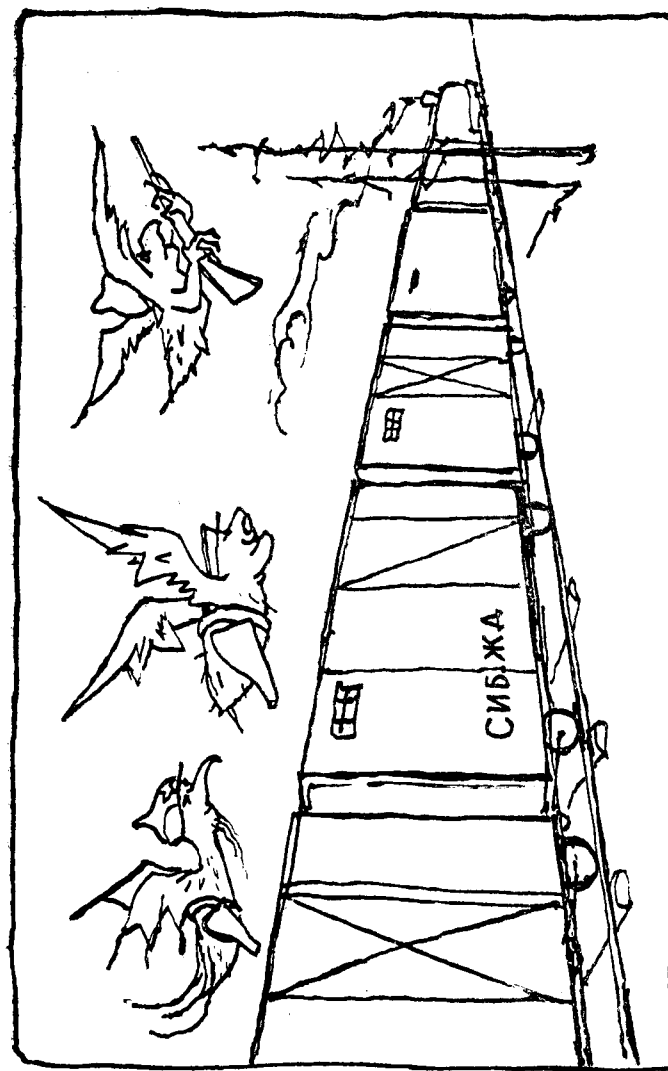
Хрипить, клекоче »чорний ворон«⁷²),
У ніч вгризається грудьми...
В Енкаведе сидить Григорій
(А з ним — не бійсь, читачу! — й ми),
І видно крізь віконце в ґратах
Картину, наче уві сні:
Хто із-за рогу вийде п'ятим —
Того і ловлять рудані.

109. Що ж, до побачення, іконо!
 Минеться ще одна тюрма! —
 У загратованім вагоні
 Чернець, а з ним... та тут нема
 Хіба лиш тих, що повмирали:
 В УЕРЕСЕРІ нахапали
 І чоловіків, і жінок,
 І юних, і старих... Нівроку,
 Стаханова тут чути кроки,
 Йому тут сплетено вінок!

»Минають дні, минають ночі,
 Пожовкле листя шелестить...« —
 А потяг знай собі цокоче,
 А варта знай собі не спить;
 Голодні й биті »заключонні«
 До купи збиті — ледь живі...
 Аж ось на повному розгоні
 Таки спинились — у Москві!

110. Крізь ґрати дивиться Григорій,
 Наш примусовий пілігрим:
 Це руский ліс, чи кримські гори?... —
 Так он який ти, »Третій Рим«!⁷³⁾
 Он ти яка, столиць столиця! —
 Немов перекутка, в'язниця
 Розсілася на півмоскви;
 Із башт Кремля краплини крові
 Повільно скапують... Дубові
 Колоди видко із трави...
 То — хідники... А далі — далі
 Півнеба захилив портрет:
 »Ішак« — з грузинськo, з русска — »Сталін«,
 Четире сбоку, вашіх нет!..
 А в самім центрі — місто містом:
 Доми, кльозети, хідники.
 Трамваї, урки, комуністи.
 Мільтони і робітники...

111. І додали до їх вагону
Ще трьох (лиш трьох на всю Москву!),
І знов летять понурі гони,
І потяг, вигнувши криву, —
Звернув направо: сніг біліє,
В теплушках замерзають вії,
Віконця закував мороз...
»Рятуй людей, Пречиста Мати!« —
Моливсь чернець: — »Не дай діждатись
Всіх конвоїрових погроз!«

Ти не прийшов іще, поете,
Щоб про Сибір розповісти, —
Про злі вітри, круті замети,
А над усім — дроти, дроти...;
Про це багатство і злидарство,
Про ці засніжені моря... —
Про це правдиво-руське царство
Червоно-білого царя!

112. На полі сніжному — сіріли
Якісь похмурі табори;
Над ними чорні вежі мріли
І кулеметниці згори;
А як домчали до Байкалу⁷⁴,
То там і лісу вже не стало —
Лише людей похмурий ліс:
Канали рили, клали реї... —
Сюди прийди, сліпа Астрее,
На справедливість подивись!

Чернець не знав в Україні,
О, багатьох не знав синів! —
То й не впізнав у сніжній піні
Ні київських сонетарів⁷⁵,
Ні Павлушка⁷⁶, ні Гермайзе⁷⁷,
Ні Плужника⁷⁸, що ледь снує,
Ані Багряного⁷⁹... — нехай же
Він краще їх не пізнає!

113. Та й чи можливо всіх пізнати
Тих Недострільяних людей⁸⁰),
Що позбулись родини й хати
За торжество святих ідей?
Що чесно йшли, що за собою
Не мали жодного розбою,
Любили землю і сім'ю;
Що віддали життя до скону
За другу в житті ікону —
Країну страдницьку свою!

Спинився потяг. Пароплавам
Везли невільницький ясир.
Хтось утікав... Поклін і слава
Відважним!... Без могил Сибір...
Розповідають, що в Сибірі —
Мороз і сніг, і звір іде...
О, є вони в Сибірі, звірі —
Та тільки в образі людей!

114. З колишніх царських генералів...
Із царсько-панської шпани...
З бандитів, що поначіпляли
Московські свіжі ордени!..
На Соловки⁸¹), в похмурі мури,
В п'ятому середньовічних тюрем
»Закон« невільників привіз.
Талант міцніший треба мати,
Щоб кров'ю серця описати
Не книжне — справжнє! — море сліз!

У перехиленім бараці,
Біля вогню старих знамен,
Зібрались люди різних націй
І рас, і видів, і племен.
Були тут чорні, білі й русі,
Були з усіх кінців землі:
Грузини, фіни, білоруси,
Поляки, німці, москалі...

115. Були учені і не вчені,
 Але научені життям;
 Були узбеки і вірмени,
 Була і мати із дитям;
 Політики, націонали,
 І ті, що рили вже канали —
 Та не прийшли із каяттям;
 Були балтійці і унгули,
 Були такі, що ми й не чули... —
 Всі перекреслені життям.

То лиш здавалося! Нівроку —
 Вони усі були тверді,
 І хоч хитким ступали кроком,
 Хоч знемагали у труді, —
 Свого трималися серцями,
 Своїм стоправедним жили: —
 І дітки — там були мужами,
 Й жінки — мужчинами були!

116. І там чернець зустрів людину,
 Яку шукав у всіх містах:
 То був кремезний українець,
 Учений славний. У літах, —
 Орлиний ніс, чоло високе,
 Поблідлий волос, рівні кроки... —
 Це ж Василенко! Це ж колись —
 Він дав ченцеві у трамваї
 Квитка!.. (Читачу, пам'ятаєш?) —
 І друзі міцно обнялись.

Про все розповідав Григорій,
 Лише промовчав про сінка.
 Ввесь біль відбивсь у батька зорі...
 Сльоза, велика і терпка,
 Затріпотіла — і нестало...
 Він випроставсь на цілий зріст... —
 П'ять літ копає тут канали
 Цей український «комуніст».

117. О, як ненавидів він люто
Найменшу згадку про Москву!
»Як ми далися обманути
Удруге?⁸²⁾.. Доки я живу
І доки сил у мене стане —
Молитися не перестану
За цей смертельний, вічний гріх...
А тих, що нашу Україну
Знов обертають у руїну —
О, як ненавиджу я їх!«..

Він Кальнишевського⁸³⁾ могилу
Ченцеві якось показав.
Була із ними ще Людмила
(Із кухні каторжників »зав«,
Вона приносила по-силі
Щось підживитися). Утрюх
Вони молились при могилі
До Бога — й був із ними Бог.

118. Людмила мала на свободу
На той рік вийти. І вона
Цього так ждала! І в негоду
Була весела й чарівна.
І при козацькій тій могилі,
Схрестивши руки — білі крила —
Вона пред Богом поклялась,
Що сина виростить на зміну,
Що буде син — для України,
Як мати юная була.

Брели ведмедями лісними,
Брели повільно сірі дні...
Вмирили люди... Йшли за ними
Все нові й нові... Не в труні
Ховали страдників! У море
Їх викидали... І гуло
Північне море! — людське горе
Теж горем і його було.

119. Аж ось начальство наказало
(Рассейській старий командір),
Щоб »заключонні« двір прибрали,
А трупи — кинули за двір...
Прибрати пекло!.. В ЕСЕСЕРІ —
То лиш чистилище, то двері
В сибірське пекло лиш були! —
І прибирали. І прибрали.
І довго Горького чекали⁸⁴⁾,
І довго Горького кляли.

Максим проїхавсь паротягом...
Можливо, що й через Сибір, —
Але до жодного »Бамлагу«
Він не поткнувся і на двір!
А може совість не пустила?
Так де ж вона? — про всіх »зека«⁸⁵⁾
Він написав: »Прекрасно, мило!
Сибір — це рай большевика!«..

120. А їх все більше прибувало, —
Людей, померлих за життя, —
В глухі сніги, на дно каналів,
З яких немає вороття:
З Фінляндії, із України —
Аж ген зі Львова — люди-тіні
Ішли етапами в Сибір... —
Григоріє! Молися, брате!
Стає страшним людина катом
І проти неї — меркне звір!

Сліпець веде сліпця. Дитина
Вогонь у руки узяла... —
Блукає по землі людина,
Шукаючи собі тепла, —
Та щоб зігріти душу — палить
Все навкруги, немов не зна,
Що тільки тіло захудале
Зігріти може так вона!

XIV. НА ФРОНТ

121. Прости, Григоріє! Прийшов ти
На землю, яко чоловік, —
Робись же чорним, білим, жовтим,
Як нам велить брехливий вік!..
Вночі гукнув начлаг⁸⁶) щосили,
Що німці «нам» оголосили
Пренесподівано війну, —
І з недостріляних бандитів
Ще може дехто кров'ю змити
На фронті злочин і вину!..

Хотіли всі: де фронт — там воля!
Але не тут воно було:
Лише кільком всміхнулась доля
Під кулі ставити чоло.
Із Василенком попрощавшись,
І з друзями, — чернець пішов,
Молитву шепчучи, як завше, —
За ворогів пролити кров.

122. Пролити? Ні! — чернець леліє
Свій плян!.. Вези, вези хутчій,
Залізний коню!.. Ніч біліє.
У небі зоряні ключі
На північ мчать... Хутчіше мчіте!,
Аби того дістатись світу —
А там — не вперше! вже були!
Та ешелъон спинивсь невчасу —
Його на колію запасу
На полустанку одвели.
- Що за причина? Чи скінчилась
Уже з фашистами війна?..
Назустріч — ешелъонів сила,
Летять, пустивши стремена! —
Це відступ! Німці б'ють советів!..
І у тривозі вогневій —
Везуть із півночі кадетів
Та різних царських — просто в бій.
123. Нарешті ешелъон пустили
І він примчався у Москву.
Чи це померлу воскресили,
Чи передягнено живу?!
- Усе в погонах, еполетах,
У миколаївських кадетах,
Хоч і з зірками на руках!
Орел обнявся із зорею
Відверто врешті!.. — Батарей
Б'ють в небеса по літаках!
- Земля вгинається, і камінь,
Як людське тіло, нетривкий
На шмаття рветься! Літаками
Налякані большевики
Сипнули врозтіч! А Григорій
Тоді зі станції — дай Біг! —
Дарма, що був з Сибіру хворий —
Вперед ударив скільки ніг!

124. Хотіла доля так! — за рогом
Зіткнувся він чоло-в-чоло
Із юнаком, що в час тривоги
Усе змітав, як помелом,
З крамниць! Це був уркан, це — Вася!
Син Василенків!.. Відбулася
В непевнім місці зустріч їх.
То ж Вася кинув магазини
І біг з ченцем... Які пружини
Страх додає до наших ніг!

— Совети ляжуть в катафалку! —
Промовив Вася, вже юнак, —
Я нароблю їм йолки-палки, —
І на Кремля навів кулак:
— Я за папашу буду мститись,
Як мстивсь із Балти Опанас⁸⁷)...
Так народився із бандита
Відважний месник. В добрий час!

125. В напіврозваленім підвалі
Чекав Григорій Василя,
Аж доки той приніс з вокзалу
Сіряк, сорочку і бриля,
Ще й документи! Там Григорій
Домалював, що треба, скоро
І, руку стиснувши йому,
Сказав: — У Києві чекаю.
Забудь про бандитизм — благаю,
Але советську — бий тюрму! —

Василь з кишені витяг пачку:
— Для вас і мами тут, візьміть...
Скажіть їй, що нема уркачки...
Що я — у школі. Ну... збрешіть...
Я ж красти — присягнувсь! — не буду,
Та їм за батька рідну кров, —
Юнак себе ударив в груди, —
Я нароблю іще ділов! —

XV. КОЛГОСП ЛИШИЛИ, ХЛІБА — НІ

126. Москва далеко залишилася,
І фронт позаду, і війна...
Неначе вийшов із могили
Григорій: рідна сторона!
Ось і Дніпро козацьким вусом
Звисає... Обіч Білорусі —
Наш мандрівник униз пливе.
Ще дим над селами кружляє,
Ще танки мчаться рідним краєм, —
Та вже — свобода! Хай живе!..

Мов півча молода на хорах
В красі і величі своїй —
Видніє Київ ген на горах,
Як повелів йому Андрій!
Пливе чернець та й поспішає,
Гребе Григорій... Поспішай!
Тебе ікона там чекає,
Її ж чекає — цілий край!

127. »Невже свобода для народу
В чужім мундирові прийти
Могла?..« — Чому ти весла в воду
Пустив? Чому задумавсь ти? —
Та ж і фашисти — не погани,
Та ж німці також християни, —
Це ж поміч братові в біді!
І наче в відповідь на мислі —
Три кулі тьохнули — та близько! —
Без попередження — в воді!

А потім: — Гальт!.. — Пристав Григорій
До берега. — Папір, папір!.. —
І, від землі не звівши зору,
Ченця ударив конвоїр.
ЕСЕС частина недалеко
Стояла. Привели туди.
— Ти що робив? — Хотів у спеку
З Дніпра напитися води.

128. — Води схотів!.. — регочуть. — Фріце,
Дай унтерменшеві води!⁸⁸⁾... —
Де ти блукала, блискавице,
Що не улучила сюди?!.
А як Григорій геть відходив,
Надбїг солдатик: — Пане, вода,
На хлеба, на... — і голубі,
Такі дитячі стали очі.
— Ні, хлопче, дякую. Не хочу. —
Нехай Господь простить тобі. —

Сумні історії, читачу,
Пробачиш може... Ширий сміх
Люблю... Та іноді й заплачу —
Хоча мужчині, кажуть, гріх...
Так, не очима — а душею:
Ніхто не бачитиме сліз. —
Якби писав — то б »Одіссею«⁸⁹⁾
Чернець до Києва привіз!

129. Його лише розвеселила
Одна історія в путі:
Награбували фріци мила,
Немов уперше у житті
Побачили! — і на підводах
Везли, аж тут небесна вода⁹⁰⁾
Линула, наче із відра.
Приїхали: де ж наше мило?!
Водою геть усе розмило
І витекло — була діра!..

Нагору з мертвого Подолу
Чимдуж Григорій поспіша.
Сибірським болем серце коле,
Людським — болить його душа.
Єдина радість і надія
На Тебе, Мати Пресвята! —
Ген Лаври баня золотіе...
Мовчи! Стули свої уста!

130. І Лавра, знаючи, мовчала.
Минають в мовчанці роки:
Її зірвали амоналом,
Втікаючи, большевики.
Добре, що не устигли цілу!..
Волосся чисто побіліло
Тоді в ченця на голові.
Кому прокляття посилати?
Пошли його, найтяжче, брате,
Обом: Берлінові й Москві!

Та Бог беріг ікону! В долі,
Хоча схилилася стіна, —
Вона лежала, ясночола,
Така божественно-смутна.
І взяв чернець ікону в руки
(Я слів потрібних не знайду!) —
Вселюдське горе, біль і муки
Були у Неї на виду.

131. Він чув, що покидають сили,
Що поспішати крайній час.
Невже ж то забере могила
Й тебе, Григоріє, від нас?
Бо ж ми не знаємо нічого
Про неземну твою дорогу, —
Ми звикли мислити при землі...
Григорій поспішав. Не скоро
Він прийде знову із просторів,
З-під райських яблук на гіллі...

Він працював у тій руїні.
Аж чутка Києвом пішла,
І розлетілась по країні,
Неначе мала два крила;
І люди сходитися стали,
І стіни клали, як могли, —
Сліди страшного амоналу —
Кривавим потом залили.

132. У Лаврі править Службу вірним
Священик сивий. О, любов! —
Він пішки з дальнього Сибіру
Сюди, скитаючись, прийшов!
Бував Григорій там. Розмови
Чував усякі. Більш тернові:
Колгосп лишили, хліба — ні...
Ще чув, як двоє говорили
Про Рим⁹¹⁾ і про Петра Могилу⁹²⁾ —
І сперечались, навісні!

Неначе Бог у білім світі
Та не Єдин!.. То ще чував,
Що в Сталінграді німця бито;
Що стало тісно від облав —
В Німеччину!.. Що у підвалі,
Таки у Києві, отут —
Поетку славну розстріляли⁹³⁾... —
Вже й німці мовили: »Нікс гут«...

XVI. ОСТАННІ І РАДІСНІ ЗУСТРІЧІ

133. Аж якось ввечорі у Київ
Пішов чернець. За трояка
Купив картоплі, і »Марію«⁹⁴⁾
Купив Уласа Самчука.
І, прочитавши, мовив: — Слово!
Є Бог в тобі! і є любови
Великої вогонь міцний.
То доки ж будеш, Україно,
Моя поганьблена святине,
Чекати власної весни? —

І мов у відповідь, до нього
Хтось обіззався. Ще юнак,
В шинелі... Видко — із дороги:
— Пробачте, прошу пана, так,
Так випало, що я побачив
У вас »Марію«... Повісти
Я дещо хочу... — О, юначе,
Як добре, що оззався ти!

134. І розповів юнак ченцеві
Про український збройний ліс;
Про партію свою... Оце він
Сюди ту партію привіз...
І мовив так тоді, суворо
На нього глянувши, Григорій:
— Не партію! Любов свою,
Життя Вітчизні! Вже немало
Тих партій в нас перебувало —
Змій обернувся лише в змію.

В розмові йшли вони за місто...
І, наче Васі у Москві,
Великі зародились мислі
У юнаковій голові;
І мовив він: тепер єдина
Для мене партія! Вона —
Моя страдальна Україна,
Моя чудова сторона! —

135. За Київ вийшли... а вернутись
Обом не можна: німаки
Замкнули місто. З-за Славути
Підходили большевики!
Брели дорогами-шляхами
Довжезні валки за валками
Тих, що самі пішли в полон:
Голодні й босі... Звідусюди
Виносили їм добрі люди
Хоч картоплину і поклон.

Юнак також пішов: — у нього
Був дозвіл перекладача, —
Аби полегшувать дорогу
Своїм — з німецького плеча.
Благословив його Григорій
На путь митарства і пригод...
Рятує брата брат у горі —
Не пропаде такий народ!

136. А сам? — Підсівши на машину,
У Харків їхати хотів —
Та фронт, як риболов, закинув
Сітки з граншеїв і дротів!
Лиш гроші й вістку передати
Для Василенчихи солдатом
Ще зміг. А сам у інший край
Подався: доки можна в гості —
Смолу провідати в колгоспі,
Що звався колись «Советський рай».

Все — як було. Смола і далі
Господарює, як колись.
— Мене навчив проклятий Сталін, —
І не Смола уже я — Лис!
А прийде знов — Смолою стану,
І виживу з людьми, хоч край!.. —
Не налякає вже Івана
Німецький чи советський рай! —

137. Перехрестившись до ікони,
Додав Смола: — А тут у нас
Уже побільшало загону,
Не обійшлося і без прикрас! —
На ці слова — Безугла в хату!
Та ще й з дитям! — Вітайте, мати!.. —
Григорій скрикнув. — Так живі!.. —
— Живі! — на те вона, — і може,
Як Ти дозволиш, Вічний Боже, —
Ще з ним відплатимо Москві!

Дитя всміхалось і до тата
На руки рвалося... І ось
Вже обхопили рученята
Могутню шию... І здалось
Ченцеві: так ростуть-зростають
Один-по-одному вони —
Надія, сила, гордість краю —
Нескорені батьки й сини!⁹⁵).

138. І, відчинивши куту скриню
Та витягши зі споду-дна, —
— А гляньте, — каже господиня, —
Чи упізнаєте? — Ясна,
Усміхнена була ікона! —
Жахтіла золотом корона
Роботи славного ченця,
Дарма, що копія!.. І радо
Перехрестилася громада:
— Хай гине ворог до кінця!

І коли знов прийшли совети,
Принісши Сталіна портрет
Та староцарські еполети... —
Чернець уже відходив геть:
Йому Смола такі папери
Дав на дорогу, що тепер
Він міг пройти у кожні двері
В УЕРЕСЕР і ЕСЕСЕР!

XVII. ВІДХІД

139. Та не було у тім потреби —
Чернець у Лаврі працював:
Він уночі при зорнім небі
Свою ікону малював.
А о дванадцятій годині
Приходив хтось на ті руїни —
Син Василенка! У борні,
В святій борні — як личить сину —
З тими, хто гнобив Україну,
Його тепер минали дні.

Газети часом він приносив;
Кричали (наче в грудях ніж!),
Що не виконують колхози
Державних плянів, хоч заріж!
Що на заводах — не страйкують,
Але й стахановців нема;
Що радіо зі світу чують,
Хоча за це тяжка тюрма...

140. Та як сказав, що Сталін дуба
Нарешті вривав, став чернець
Вести хутчіше діло любе,
Бо чув, що скоро вже кінець;
А недописана ікона —
Життя достойная корона —
Мов корабель між бурних вод! —
Яка ж Ти ясна, Мати Божа,
Як усміхаєшся Ти гоже,
Дарма, що ще в біді народ!

О, прийдуть ще великі зміни,
І нова зміна вже іде;
Ще буде ніч на Україні —
Тим яскравіший прийде день!.. —
Відчув Григорій, що надходить
Останній час... Поцілував
Він Василя, що для народу
Своє життя подарував.

141. Вони надовго попрощались;
Та й ми прощаємось також,
Бо хтось непевний ходить в залі
І час непевний знову; бо ж
Он за ченцем слідкують хижо
Чийсь очиці в люту хвижу —
Хтось припадає при вікні:
Рудань Как Цапнуть то слідкує,
Рудань без фронту — орден чує
На френча лівій стороні!

І може б так воно і сталося,
Та з волі Бога, не ченця —
Ікону руки заховали
Під плиту, хоч іще лица
І не докінчив... У знемозі
Він похилився... він не скінчив...
І, шепчучи молитву, в Бозі —
У Вічнім праведно спочив.

142. Рудань ввірвався — і фуражка
Злетіла птахом з голови,
І забряжчала з жаху пряжка
З гербом кривавої Москви:
От щойно бачив — і нестало,
Немов ченця з очей забрала
Угору невидима длань! —
І, непритомний, онімілий,
На Лаври плити задзвенілі
Упав навколішки Рудань!.. —

Ще будуть зміни в Україні,
Ще будуть битви зуб-за-зуб, —
Аж доки в соняшнім промінні
Над вічним Києвом тризуб
Не здійметься!.. Не раз, читачу,
Ти може стрінешся тоді
З Григорієм.
Мені ж — пробачиш,
Що йшов по свіжому сліді.

ЕПІЛОГ

А що ж Еней? Чи від Енея
Саме лишилося ім'я? —
Він із ватагою своєю
З-за хмар дививсь, чи не сія
Вже часом знак отой державний?
Тоді б і він — без бою славний —
Прийшов... Та вгледівши війну,
Еней впоїв свою ватагу
(Пив »віскі« — годі пити брагу!)
Та й мовив: — Мабуть ще засну... —

Але з землі zenітки били —
Умри — ватага не засне!
Тоді гукнув Еней щосили
Униз: — Чи кликали мене?! —
І ноги звисив із-за хмари,
Неначе й справді в ті пожари
Піти наваживсь! В добрий час!.. —
Аж звідти, де в огні Карпати,
Озвалося: — Не треба, брате,
Таких не водиться у нас! —

То був юнак, що крикнув знизу,
При зброї і при стремені,
Руками вп'явся він у залізо —
Єдину дружбу у борні... —
Еней зняковів і боком
На хмару ліг: — Не бачить око, —
Сказав своїм. — То так здалось,
Привиділось. Життя немає
У тім несамовитім краї...
Дощу лиш трохи пролилось... —

Та все ж не спалося... Нівроку
Ревнуло літака крило,
Хитнуло хмару!.. Бачить око
Усе, що є і що було!..
Еней же попрохав Юнону,
Щоб замість «віскі» — самогону
Із найглухішого села!
І, випивши напару з нею,
Підсунув чарочку й Астреї —
Впилися... Хмара попливла...

Чи шкодувати? — сам не знаю.
Ми ще зустрінемось, ачей, —
Тоді напевно пригадаєм,
Не відвертаючи очей...
Прощатись час. Пробач, читачу,
Мені за сумовиту вдачу,
За рими, часто немічні:
В них данина непевним рокам; —
Та певним я проходив кроком,
Оці співаючи пісні.

І так, пройшовшись по країні,
Переконався навік тепер:
Ти є — одвічна Україно —
Лише з клеймом УЕРЕСЕР!
І ти, Григоріє, воскреснеш!
І буде много див чудесних —
Але найбільше на віку
То буде диво: ця країна
Тебе вінком зустріне, сину,
Сама у вольности вінку!

1950 — Париж,
1953 — Мадрид.

ДО БРАТІВ-ПОЕТІВ

»Сліпий веде сліпця«.. — ці слова із Святого Письма завжди приходять на думку, коли задумуюся над нашою долею і нашим покликанням. Сини своєї доби — хворіємо ми на всі хвороби доби. І є єдина надія, що жевріє в серці та додає відваги братися за тяжкий відповідальний труд, — це знову ж із Святого Письма означення: »Слово — Бог«.

Коли в нашому земному, дрібному слові є хоча найменша частинка від того **ВЕЛИКОГО ПЕРШОГО СЛОВА** — пускаймося у дорогу сліпців! Із вірою і надією, що хоча від часу до часу удостоїмось ми найменшої миті прозріння! Тоді наш труд — потрібний людям.

Мої брати, що прийдуть по мені, — хотів би, щоб мій тихий голос у цій »Тридцятилітній Енеїді« надхнув Вас на великі твори — епопеї поетичні з життя і боротьби нашого шляхетного народу. Щоб започаткована ще Іваном Котляревським українська »Енеїда« ніколи не замерла; щоб вона завжди приходила в народні руки — і в час неволі, і в час радості, як вірний товариш, той — що бодай на мить прозріває.

Леонід Полтава

ПОЯСНЕННЯ

1) **ЕНЕЙ** — легендарна постать, герой епічної поеми »Енеїда« Л. Вергілія Марона, римського поета (70-19 ст. по Хр.), символ героя-мандрівника, який жертвує особистим щастям задля щастя свого народу.

2) **ТРОЯ** -- місто-держава на побережжі Малої Азії за 3 000-2.000 літ перед Христом. зруйноване греками-ахайцями в 1184 (?) р. по Христі.

3) **АПОЛЛОН** — із грецької мітології, бог мистецтва.

4) **ЗЕВС** — із грецької мітології, бог-володар.

5) **ЖОВТЕНЬ** — Жовтнева (большевицька) революція в 1917 році в Росії.

6) **»ЕНЕІДА«** — Епопея Л. Вергілія Марона, яку перекладали (травестювали) француз Скаррон — висміяв »богів«; німець Блюмауер — критикував релігійну нетерпимість; москаль Осіпов — висміяв нещасття та пиятику; українець І. Котляревський — у лагідному сатиричному навітанні дав образ українського життя кінця 18 і початку 19. віків.

7) **ПЕЧЕРСЬКИЙ МАНАСТИР** — за Літописом його заповідником мав бути чернець Іларіон, згодом Київський Митрополит. Духово-релігійний центр навіть у наших часах.

8) **КУЯВА (КУЯБ)** — стара назва Кисва в арабських та грецьких пам'ятках-творах.

9) **»ЮГ СССР«** — Юг-Південь — це. в московській імперіалістичній термінології, Україна. Раніше »Юг Росії«, тепер »Юг СССР«.

10) **ЛЕНІНСЬКА ДОРОГА** — вулиця імені Леніна в Києві.

11) **КНЯЗЬ РОСТИСЛАВ** — брат Володимира Мономаха (син Всеволода), втопився у ріці Стугні, в 1093 році, як йому предсказав чернець Григорій.

12) **ДЕ БУВ ТОПЛЕНИЙ...** — про цю подію оповідається в Києво-Печерському «Патерику» (збірнику апокрифічному) наступне: чернець Києво-Печерського монастиря Григорій, почувши насмішки князя Ростислава, попередив його, аби князь не сміявся, бо він із усією дружиною має загинути на Стугні в поході на половців. Розгніваний Ростислав наказав утопити ченця. Однак, князь таки загинув на ріці Стугні, а чернець Григорій чудом з'явився знову у своїй келії, де відбулися чуда. Його було урочисто поховано і названо чудотворцем.

13) **ТЮБИТЕЙКА** — накриття на голову у вигляді круглої шапочки, здебільшого розшитої «під золото». Походить із Азії.

14) **УРКА** — (уркаган), безпритульний, що живе із грабунку.

15) **СИГОЛОВЦІ** — популярна назва совєтської мліції.

16) **У ЛАВРІ** був і є антирелігійний музей.

17) **КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ** — Ярослав Мудрий (1019-1054 рр.), визначний князь Київської Русі.

18) **МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН** — перший українець-митрополит у Києві, приблизно в роках 1051-1054.

19) **ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ** — король, який із перервами володів у роках 1205-1264 не тільки Галицько-Волинським князівством, а й частиною Київської Держави.

20) **ПРОФЕСОР**, — це був професор Василенко, з яким читач зустрінеється згодом.

21) **ПЕТРО I**. — московський цар (1682-1725), «це той Первий, що розпинав нашу Україну...» (за Т. Шевченком).

22) **С. СФРЕМОВ** — академік (1876-193?..), найкращий літературознавець 20-30 років, засланий на соловецькі острови на 10 років після Харківського процесу Спілки вільнолюбівців України. Доля невідома.

23) **М. ГРУШЕВСЬКИЙ** — великий історик і політичний діяч (1866-1934), професор Львівського університету, Президент УНР в 1917-18 рр.

24) **«СІЦІЛІЗМ»** — соціалізм.

25) **В. СОСЮРА** — (*1898), талановитий поет-лірик; автор багатьох збірок, між ними і поеми «Тарас Трясило»; не раз обвинувачений в націоналізмі.

26) **ВКП** — Всесоюзна Комуністична Партія — з центром у Москві. Таким чином, Москва і в червоній імперії централізувала владу.

27) **М. СКРИПНИК** — нарком освіти в 30-х роках в Українській РСР, покінчив життя самогубством.

28) **М. ХВИЛЬОВИЙ** — (1893-1933), письменник, памфлетист, автор гасла «Геть від Москви, орієнтація на духову Європу». Розчарований в комунізмі і зацькований урядовою критикою, покінчив життя самогубством.

29) **«ДОГНАТИ і перегнати Америку»** — одне із чергових гасел в СРСР.

30) **З ХАРКОВА** в Київ було перенесено столицю в 1936 році.

31) **«СЛОВО»** — будинок «Слово» у Харкові в 30-х роках, замешкуваний українськими літераторами.

32) **УКП** — Українська Комуністична Партія, в якій були потужні українські національні тенденції; зліквідована Москвою.

33) **«НАРОДНИЙ МАЛАХІЙ»** — одна із п'єс великого драматурга нових часів Миколи Куліша (1892-193?..). Головний герой п'єси Стаканчик — шукач правди, ідеаліст в умовах радянського матеріалізму, український Дон Кіхот нових часів.

34) **ПЕТРОВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ** — «всеукраїнський староста», політичний діяч в Україні в 30-х роках, один із прислужників Москви.

35) **«БЕРЕЗІЛЬ»** — назва театру і театральної студії, створеної в 1920 р. у Києві геніальним режисером-новатором Лесем Курбасом. «Березіль» урядово зліквідовано в 1933 р., як театр націоналістичний.

36) **КАЛЬДЕРОН** — де ля Барка (1600-1681) — дотепер неперевершений в іспанській драматургії драматург.

- 37) «ПРОСВІТА» — у М. Хвильового — символ провінційності, відсталості.
- 38) ДІОГЕН — із Синопу (помер у 323 р. по Христі), грецький філософ кінійської школи, для якої чеснота була найвищим добром.
- 39) БОЙЧУК — визначний український маляр-фресковець, засланий на Північ.
- 40) «ТАРАС ШЕВЧЕНКО» — фільм ВУФКУ із А. Бучмою у головній ролі.
- 41) «КІНО» — журнал ВУФКУ, виходив у 30-х роках у Києві. У ньому співпрацювали О. Довженко, Л. Скрипник, Є. Деслав, Ю. Юрченко та інші.
- 42) КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ — один із акторів «Березолу».
- 43) Й. ПІРНЯК — високоталановитий актор «Березолу»; за вірність вченню Л. Курбаса і українському мистецтву, не спотвореному «соцреалізмом» — був на засланні у Сибірі. Тепер на еміграції.
- 44) ПОРОГИ «Ненаситець», «Грізний» та інші були затоплені при побудові Дніпрельстану.
- 45) «ТАМ, ДЕ ДНІПРО...» — із поезії В. Сосюри «Дніпрельстан».
- 46) ОРТЕГА І ГАСЕТ — найбільший сучасний еспанський філософ, який вважає, що техніка й механізація знищують людину, яка в такому прогресі шукає ніби тільки задоволення для свого «я».
- 47) РАСТРЕЛЛІ — архітект, італієць, на службі в Росії.
- 48) БЮСТ О. ПУШКІНА поставлено навкись до моря...
- 49) В КАТАСТРОФІ... — З огляду на часті і великі залізничні катастрофи в СРСР, було заборонено подавати відомості про кількість жертв, а згодом — і взагалі оголошувати в пресі про подібні випадки.
- 50) «СЕЛО І СЕРЦЕ...» — за Т. Шевченком.
- 51) ЖИТНИЦЯ Європи — це те, що найперше відоме в Європі про Україну.
- 52) ПРУДОН — П'єр-Жозеф (1809-1865), відомий французький соціаліст і економіст.

53) ШВЕДИ — війська Карла XII під час війни Швеції в союзі із Україною проти Московщини.

54) НАЙВІЛЬШИЙ — мається на увазі Тараса Шевченка і його відвідини Ромнів.

55) ПОТЯГИ... — у 1918 році зі станції Ромен було пущено кілька таранів — навантажених потягів проти советських бронепотягів.

56) НАРБУТ — Юрій (1886-1920), творець модерної української графіки; виконав проекти поштових значків та грошових знаків Української Народньої Республіки.

57) ЛЯГАВИЙ — на злодійському жаргоні — міліціонер, шпигун, донощик.

58) «НА МОКРЕ ДІЛО» — на вбивство.

59) ЄЖОВ — нарком внутрішніх справ СРСР, головний керівник советських органів безпеки; відомий жакливіми «чистками»; зник в 40-х роках.

60) ВУЛИЦЯ ім. ЛЕНІНА № 68 — у Києві, гуртожиток письменників.

61) М. РИЛЬСЬКИЙ — видатний поет і перекладач, академік.

62) «ЯКЕ ЩЕ ТАМ...» — із поезії М. Рильського.

63) БОГОМОЛЕЦЬ — Олександр; академік, президент Академії Наук УРСР; працював над проблемою продовження людського життя.

64) РИЖКОВ — постать також історична — росіянин, голова Київської міської ради. Під час його головування було в Києві зірвано багато церков.

65) ВОЛОДИМИР КНЯЗЬ — великий князь (979-1015), будівничий Київської Держави, що охрестив у 988 році Україну.

66) ТОЛІЯТІ, ТОРЕЗ — провідники італійської та французької компартій.

67) О. Корнійчук — сучасний драматург в УРСР, один із «пристосуванців».

68) ХРЕЩАТИК — центральна вулиця Києва, славна своєю красою.

69) **МАЗЕПА** — Іван (1687-1709), гетьман, який підняв Україну на боротьбу проти Московщини, в союзі із Швецією. Союзники були розбиті під містом Полтавою військами Петра І. (1709 р.)

70) **ШПЕНГЛЕР** — німецький філософ, автор славнозвісного твору «Занепад Європи», в якому передбачав постання нової культури на Сході Європи. Його думки розвинув М. Хвильовий у своїй теорії «євразійського ренесансу».

71) **»МОТОРНИЙ...«** — із «Енеїди» І. Котляревського.

72) **ЧОРНИЙ ВОРОН** — популярна назва міліційного авта в СРСР.

73) **»МОСКВА — ТРЕТІЙ РИМ«** — ідея «Третій Рим — Москва, а четвертому не бути» має свій початок в середині 16 ст., в писаннях псковського ченця Філофея. З кінця 16 ст. стала московською національною ідеєю, заперечуючи — з політичними розрахунками — в Христовій Церкві примат Риму.

74) **БАЙКАЛ** — велике озеро в Сибірі, оспіване в піснях політзасланців.

75) **КИЇВСЬКІ СОНЕТАРИ** — поети з групи Неоклясиків, заслані в Сибір: М. Зеров, Филипович, Драй-Хмара.

76) **ПАВЛУШКОВ** — організатор СУМ-у в УРСР.

77) **ГЕРМАЙЗЕ** — учений і патріот.

78) **Є. ПЛУЖНИК** — поет-імпресіоніст; помер на засланні.

79) **І. БАГРЯНИЙ** — поет, тепер на еміграції.

80) **НЕДОСТРІЛЯНИ** — за Спогадами С. Підгайного.

81) **СОЛОВКИ** — Соловецькі острови, розташовані на Півночі; місце заслання політкаторжан при царизмі і тепер.

82) **»ДАЛИСЯ ОБМАНУТИ УДРУГЕ...«** — вперше — при гетьмані Богдані Хмельницькому.

83) **КАЛЬНИШЕВСЬКИЙ** — останній запорізький гетьман, помер столітнім старцем в Соловецькому монастир'в'язниці. Дотепер збереглася там його могила із кам'яною плитою.

84) **М. ГОРЬКИЙ** — російський письменник, перший голова примусово створеної московським урядом Советської Спілки Письменників, в яку було автоматично включено всі творчі організації республік СРСР. Відвідував сибірські табори з пропагандивною метою, — потім писав, що ті табори — це прекрасна большевицька школа перевиховання.

85) **»ЗЕКА«** — «заключонний», із советської в'язничної термінології в таборах смерти на Півночі.

86) **НАЧЛАГ** — начальник лагерь, тобто концентраційного табору.

87) **»ІЗ БАЛТИ ОПАНАС«** — Василь Василенко напевно читав поему Е. Багрицького «Дума про Опанаса», популярну серед «блатного світу». Опанас — український народній повстанець під час революції, який вилловлював і знищував большевиків; один із героїв поеми.

88) **УНТЕРМЕНШ** — німецьке, тобто людина нижчого гатунку.

89) **»ОДІССЕЯ«** — епічна поема Гомера, сюжет якої побудовано на мандрівці.

90) **ВОДА** — чужинні вояки в Україні говорили це слово, наголошуючи на першому складі (очевидно — з польської).

91) **РИМ** — як центр Вселенської Католицької Церкви, точніше — **Ватикан**.

92) **ПЕТРО МОГИЛА** — в рр. ?

93) **ПОЕТКУ СЛАВНУ** — Олену Телігу.

94) **»МАРІЯ«** повість Уласа Самчука; історія української жінки-страдниці.

95) **НЕСКОРЕНІ БАТЬКИ Й СИНІ** — це відповідь М. Бажанові на Батьків і Синів у поемі про Кірова.

ЕНЕІДА МОДЕРНА

ЗМІСТ

	Стор.
ПЕРЕДМОВА	7
СЛОВО ДО ЕНЕЯ	21
1. ВОСКРЕСІННЯ ЧЕНЦЯ ГРИГОРІЯ	23
2. ПЕРША ЗУСТРІЧ ІЗ СМЕРТНИМИ	25
3. ДИВНІ КИЇВСЬКІ ПРИГОДИ	29
4. ДАЛЬШІ ПРИГОДИ	35
5. НІЧ У ЛАВРІ	38
6. ПОЧАТОК РОЗШУКІВ ІКОНИ	43
7. В ТИМЧАСОВІЙ СТОЛИЦІ	51
8. НЕЩАСТЯ	54
9. ДРУГЕ НЕЩАСТЯ	64
10. СТУКАЙ — І ОТВОРИТЬСЯ	73
11. ШЛЯХ НА КИЇВ	77

12. СТОЛИЧНІ ЗУСТРІЧІ	83
13. МАНДРІВКА НА КРАЙ СВІТУ	94
14. НА ФРОНТ	106
15. КОЛГОСПИ ЛИШИЛИ, ХЛІБА — НІ	109
16. ОСТАННІ І РАДІСНІ ЗУСТРІЧІ	113
17. ВІДХІД	117
ЕПІЛОГ	120
ДО БРАТІВ-ПОЕТІВ	124
ПОЯСНЕННЯ	125

**ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ:
(ЛОНДОН)**

1. Лев Т. Орлигора: **БУДНІ НАШОЇ ЕПОХИ**,
трилогія, т. I, ст. 144 ціна: 3/-
 2. Лев Т. Орлигора: **БУДНІ НАШОЇ ЕПОХИ**,
трилогія, т. II, ст. 124 " 3/-
 3. Б. Антоненко-Давидович: **СМЕРТЬ**, повість,
стор. 130 " 2/6
 4. Проф. В. Щербаківський: **ПАМ'ЯТІ В. Г. КРИ-**
ЧЕВСЬКОГО, стор. 56 " 1/9
 5. Д-р Ю. Русов: **ТОЙ, ХТО »БАГАТО ЗНАВ**
ТОГО, ЩО МИ ДАВНО ЗАБУЛИ« " -/10
 6. К. Подолянин: **З МИНУЛИХ ЛІТ**, ст. 108 " 2/6
 7. Проф. В. Щербаківський: **ЖИТТЯ І ДІЯЛЬ-**
НІСТЬ О. А. КОШИЦЯ, ст. 53 " 1/6
-

КУПУЙТЕ! ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! ЧИТАЙТЕ!
суспільно-політичний і науково-літературний місячник

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ«

видання «Української Видавничої Спілки» в Лондоні
Журнал «Визвольний Шлях»,
на 112-ти сторінках великого книжкового формату, друкує матеріали українського визвольно-революційного підпілля, статті на ідеологічно-програмові, суспільно-психологічні, міжнародні, внутрішньо-українські та інші теми проблемного характеру; містить найновіші праці українських науковців, літературно-мистецькі твори, критики й бібліографію.

**ХТО ЧИТАЄ ЖУРНАЛ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»,
ТОЙ ЗДОБУВАЄ ІНФОРМАЦІЮ, ЗНАННЯ Й ПОШИ-
РЮЄ СВІЙ СВИТОГЛЯД.**

**КОЖНИЙ УКРАЇНЕЦЬ ПОВИНЕН ЧИТАТИ ЦЕЙ
ЖУРНАЛ!**

**В справі передплати, кольпортажу і в інших справах
звертатися на адресу:**

**Ukrainian Publishers Ltd.,
237, Liverpool Road, London, N. 1.**

Leo Kushnir

415 E. Gowen Ave.
Philadelphia, PA 19119-1025